

אחדות

XXX. ÉVFOLYAM, 130. SZÁM • 2020. MÁJUS • 500 Ft
5780. UJÁR • אייר תש"פ • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

IMÁK AZ
EGÉSZSÉGÉRT

HOLOKAUSZT-ÉLMÉNNYEL
A VÍRUS ELLENI SZOLGÁLATBAN

Interjú SZÉKELY EDITH-tel

AKIK A SIVATAGON ÁT ÉRKEZTEK:
AZ ETIÓP ZSIDÓK MÚLTJA ÉS JELENE

KEDVES OLVASÓ!

A koronavírus-járvány idején rengeteg új dolgot tanultunk meg. A vírusok fertőzőképességéről, fertőtlenítőszerekről, különböző maszkokról és egyebekről. Az egyik fontos új szavunk a social distancing, avagy a közösségi vagy társadalmi távolságtartás. A kifejezés azt az elgondolást takarja, ahogy Caroline Y. Johnson a *Washington Post*-ban megjelent cikkében megfogalmazta: „Epidemiológiai szempontból a közösségi távolságtartás célja, hogy a csökkentse a fertőzött és nem fertőzött személyek közötti érintkezést, ezzel minimalizálva a fertőződést, a morbiditást és, végső soron, az egészségügyi rendszer működőképességének fenntartása, csökkentve egyik járványügyi mérőszámát, a halálozási arányszámot.” Vagyis: ha nem megyünk mások közelébe, kisebb az esélye, hogy megfertőzödjünk – vagy, hogy fertőzünk mi magunk, kevesebben kerülnek kórházba, kevesebben halnak meg.

Nem vagyok járványkutató, se orvos, se semmilyen más ide kapcsolódó szakember, viszont újságíróként a szavak a szakterületemnek számítanak. Hiszek a szavak teremtő erejében, és, azt gondolom, a közösségi távolságtartás kifejezés, angol eredetijével együtt rettenetesen rossz. Nem a közösségünkötől, a társadalmunktól kell távolságot tartanunk, hanem egymás fizikai valójától. Fizikailag távol, de közösségként összefogva – ez kellene, hogy a vezérelvünk legyen. A telefon, internet, videócset, drónok és megyebek világában a közösségi együttléthez nem kell közel lennünk, illetve fordítva: az együttlétünknek nem kell feltétlenül a fizikai valóságban megtörténnie. Csak a képernyőn látni az anyukánkat, csak a telefonon hallani a testvérünket, zoomon születésnapozni, whatsappon cseverészni nem ugyanaz, mint élőben. Mégis, a fizikai távolságtartásnak nem kell egyet jelentenie azzal, hogy eltávolodunk a közösségtől, hogy magukra hagyjuk a ránk szorulókat.

Most, amikor minden országban sorra feloldják a korlátozásokat és egy új rend szerint visszatérünk a régi életünk díszletei közé, mindennél fontosabb, hogy megmaradjon a közösség iránti bizalom. Mit látunk az utcán? Maszkos embereket, egymástól nagy távolságra. Ha valaki elköhinti magát, félreugrunk. Gyanakodva méregetjük a többieket: te vajon betartod a távolságtartást, te vajon mostál kezet, te vajon veszélyt hordozol? Most, amikor a fizikailag együtt élve, de távolságot tartva kell léteznünk, ki tudja, meddig, még fontosabb, hogy leszögezzük: akármilyen elnevezés is dívik a szakirodalomban, a médiában, a közbeszédben, a fizikai távolságtartás nem szabad, hogy közösségi távolságtartást jelentsen. Nem fordulhatunk el a társadalomtól, nem tarthatunk lelki távolságot a rászorulóktól, nem léphetünk lélekben is két lépést hátra a magányosoktól.

A zsidó közösségek, akárcsak a széles társadalom, borzasztó veszteségeket szenvedett. Sajnos, mindazokat, aki már elhunytak, elvesztettük. Ne veszítsük el azokat is, akik élnek. Tartsunk fizikai távolságot, de ne szakadjunk el egymástól lélekben.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

*Ima az etióp zsidó ünnep,
a szigd idején,
Jeruzsálemben*

Fotó: Kobby Dagan / Shutterstock.com

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károlyi krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

MÁSODSZORRA
IS ÁTÉLTÜK AZ
EGYIPTOMBÓL VALÓ
KIVONULÁST
„Miatán elhagytuk
az utolsó emberi
települést is, kiértünk
a végtelen sivatagba.
Olyan forrás volt,
hogy képtelenség volt
a talajon menni.”

11. oldal

24. oldal

HOLOKAUSZT-ÉLMÉNNYEL
A VÍRUS ELLENI SZOLGÁLATBAN
„Többnyire idősebb emberek
telefonálnak, akik egyedül élnek...
Sehova sem mehetnek, akárcsak
én, és nem tudják, kihez
fordulhatnak.”

30. oldal

MIÉRT SIKEREDT AZ UNORTODOX
ENNYIRE UNORTODOXRA?
„Mégsem járja bányá, begyöpösödött
és szűk látókörű szegény szerencsétle-
neknek bemutatni mindenkit, akinek az
életében vannak magasztos eszmék,
még ha ősik is, melyekben hisz és
amelyeket követ, mégsem járja.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
Ne veszítsük el az élőket!
- 41 Hírek

REBBE

- 51 Hogyan maradjunk
egészségesek?

HOHMECOLÓ

- 61 Akik a sivatagon át érkeztek
Az etióp zsidók múltja és jelene
- 71 Az etióp zsidók útja szülő-
hazájukból a modern Izraelig
Burger Berzi Eszter írása
- 111 „Másodszorra is átéltük az
Egyiptomból való kivonulást
Naftali és Chana Deutsch írása

JIDDISKÁJT

- 161 Zsidó-e a falasák?
Háláchikus kérdések és
válaszok az etióp zsidók
vallási megítéléséről
Oberlander Báruch rabbi írása
- 181 Imádságok a járványok idejére

- 201 Akik a vírusban odavesztek
Megyeri András Jonatán írása

KILE

- 221 Jom háácmaút
a függetlenség napja
Naftali Deutsch írása
- 241 Holokauszt-élménnyel
a vírus elleni szolgálatban
Wallenstein Róbert írása
- 241 A „Bíró Dániel” negyed
évszázada 2. rész
Cseh Viktor írása

MISPÓHE

- 291 Dmbulu, a bátor kislány
igaz meséje
Dénes Anna meséje

ÉCESZGÉBER

- 301 Miért sikeredett az Unortodox
ennyire unortodoxra?
Megyeri András Jonatán írása
- 321 Fűszeres és forró: utazás
az etióp gasztronómiában
Dénes Anna írása

JOE BIDEN: JERUZSÁLEMBEN MARAD AZ AMERIKAI NAGYKÖVETSÉG

Amennyiben megválasztják az Egyesült Államok elnökének, nem költöztetné vissza Tel-Avivba az amerikai nagykövetséget a demokraták jelöltje. Ez azt jelenti, hogy bárki nyer a választáson, a nagykövetség marad Jeruzsálemben.

Az egykori alelnök május 4-én így fogalmazott: a képviseletet nem kellett volna áthelyeznie a Trump-kormányzatnak, de „most, hogy már ott van”, ő nem költöztetné vissza. Joe Biden kijelentette: konzulátust nyitna Kelet-Jeruzsálemben, megkönnyítve a párbeszédet a palesztinokkal. „Az én kormányzatom mindkét felet arra bízta, hogy tegyenek kezdeményezéseket a kétállami megoldás napirenden tartása érdekében” – mondta a videokonferencián, amelyen a kampánya 250 lehetséges anyagi támogatója vett részt.

A Trump-kormányzat 2018 májusában – Izrael Állam megalakulásának 70. évfordulóján – áthelyezte az amerikai nagykövetséget Jeruzsálembe, formálisan is elismerve Jeruzsálemet Izrael fővárosának.

FELSZEDIK A ZSIDÓ SÍRKÖVEKBŐL KÉSZÜLT KOCKAKÖVEKET PRÁGÁBAN

Jó ideje köztudott, hogy Prága belvárosában, a Vencel tér egyik végében található Na Příkopé utcában egykori zsidó sírkövek alkotják az útburkolatot. Az utcát az 1980-as években kövezték ki gránittal sétálóutcának. A szakértők úgy gondolják, hogy az alapanyagot az 1864-ben alapított és később felszámolt Údlice falu zsidó temetőjének sírköveiből nyerték. A II. világháború alatt és a kommunista érában legalább 150 zsidó temető pusztult el, a megmaradt köveket gyakran építkezéseken használták fel.

A prágai zsidó közösség képviselői novemberben állapodtak meg arról, hogy a köveket elviszik a város egyik zsidó temetőjébe. A prágai zsidó közösség május 5-én a Facebook-oldalán tette közzé, hogy végre megkezdődött a kövek felszedése. A fotókon egyértelműen látszik, hogy a kövek zsidó sírkövek felhasználásával készültek. A szakértők szerint Prágában máshol is lehetnek még ilyen kövek.

LÁG BÁOMER JÁRVÁNYIDŐBEN

Minden bizonnyal örökre emlékezetes lesz az idei Lág báOmer: még a karantén és a járványügyi intézkedések sem szegték kedvét az ünneplőknek.

A Bét Menáchem Gyermekekutatási Központba járó gyerekek és az érdeklődők május 12-én egy különleges ünnepségen vehettek részt virtuálisan, a zoom alkalmazás segítségével. Összesen több mint 70 helyszínről csatlakoztak a programhoz – ez nagyjából 100 gyermeket jelent, hiszen egy készülékről sok helyen akár 4-5 testvér is figyelemmel követte az eseményeket.

Lág báOmer délutánján a Hősök terén gyülekezett majd száz autó, amelynek mindegyikére valamilyen pozitív üzenetet hordozó óriásmatrica került. Az autók előre egyeztetett útvonalon vonultak végig a város legforgalmasabb részein. A sort vezető jármű utánfutójáról hászid zene szólt, melyet az ünnep rövid ismertetése, valamint az egészségügyben dolgozóknak címzett köszönetnyilvánítások szakítottak meg. Az Óbudai Zsinagóghoz érkezve az ilyenkor szokásos barbecue csemegék sem maradhattak el, ún. drive-thru rendszerben lehetett átvenni az előre elkészített csomagokat, hogy azután a távolságtartás szabályait maximálisan betartva a kocsikban fogyaszták el az ünneplők ételeiket.

ETIÓP MINISZTERE IS LESZ AZ ÚJ IZRAELI KORMÁNYNAK

Benjamin Netanjahu május 13-án bejelentette, hogy sikeresen lezárta a kormányalakítási tárgyalásokat: az új kormány csaknem 500 nap kihagyás után alakult meg. Ehhez hasonló eddig nem volt Izrael történetében.

Az eskütétel előtt egy, az új kormányt szabályozó dokumentumot hoztak nyilvánosságra: „a zsidó népnek megkérdőjelezhetetlen joga van az önálló államra Izrael földjén, amely nemzeti és történelmi hazája, a kormány minden erejével munkálkodik Izrael Állam békéjéért, biztonságáért és prosperitásáért” – áll a közleményben.

A kormány tagjai között van az ország első etióp származású minisztere is: Pnina Tamano-Satát bevándorlásügyi és integrációs miniszteri posztra jelölték: „Mérőföldkő ez a számomra, melynek nyomán bezárul egy kör, ami akkor kezdődött, amikor hároméves kislányként Izraelbe vándoroltam anyám nélkül, miután átvágtunk az egész sivatagon.” Tamano-Sata a Mózes-hadművet során érkezett Izraelbe.

HOGYAN MARADJUNK EGÉSZSÉGESEK?

Bölcseink azt tanítják: „Az Örökkévaló az orvost felruhazza a gyógyítás képességével, és engedi, hogy ezt gyakorolja” (Bává Kámá 85a.). A járvány idején különösen nagy figyelem fordul az orvosok felé. Az alábbiakban a Rebbe orvosokkal kapcsolatos megszólalásaiból szemezgetünk.

KI A JÓ ORVOS?

Az orvos szerepe nyilvánvalóan fontos. Először is azért, mert minden ember közül ő az, aki a legjobban tudja, miképpen hat a lélek a testre, másodszer pedig azért, mert élvezi betege bizalmát, s ebből fakadóan erős befolyást gyakorol rá.

Az orvosnak kötelessége, hogy ezt a bizalmat arra használja, hogy betegét mind testi, mind lelki egészségének javítására sarkallja. Tudatában kell lennie annak a hatalmas felelősségnek, amelyet az Örökkévaló ráruházott, nem utasíthatja el a hozzá folyamodót. Az orvosban kell lennie annyi szerénységnek, hogy tudja: ő kezeli ugyan a beteget, de a gyógyító erő az Örökkévalótól származik. Az orvos nem lehet öntelt; már csak azért is szívén kell viselnie betege sorsát, mivel végső soron az Örökkévaló tulajdona bízott a rá.

Mindazon szakmai tekintély és tudás ellenére, amelyel az Örökkévaló felruházta az orvost, annak soha, semmikor nincs joga arra, hogy valakit gyógyíthatatlannak nyilvánítson. Az orvosnak nincs joga rá, hogy gyengítse a beteg reménységét, mivel írva van: „Én, az Örökkévaló vagyok a te gyógyítód” (2Mózes 15:26.), s mi nem ismerjük az Ő titokzatos útjait. Ilyenformán tehát, ha egy orvos pesszimista is, akkor sem szabad elfelejtenünk, hogy fensőbb erők is munkálnak. Az orvosnak mindenekelőtt azt kell felismernie, hogy ő nem más, mint egy eszköz, amelyet az Örökkévaló választott a gyógyításhoz.

HOGYAN LEHETÜNK TESTBEN-LÉLEKBEN EGÉSZSÉGESEK?

Jóllehet, az Örökkévaló kegyessége folytán vannak orvosaink, a testünkről-lelkünkről való gondoskodás mindenekelőtt a mi kötelességünk. Eredendően természetesen legjobb orvosság a megelőzés, amely nemcsak a tünetek felismerését, hanem az adott probléma gyökerének megtalálását is magába foglalja. Egy probléma gyökerének megglelése s mibenlétének megértetése segíthet az illetőnek elkerülni, vagy már felbukkanása első pillanatában orvosolni a problémát.

Test és lélek eredendően ellenfelek: mindkettő szeretne uralkodni a másikon. Előbb-utóbb azonban meg kell tanulniuk tiszteletben tartani egymást. A léleknek egészséges testre van szüksége, hogy megnyilvánulhasson. A

testnek el kell ismernie a lélek felsőbbrendűségét. Ez a felismerés a jó egészség kulcsa, mivel az erős lélek csökkenti a test önös követeléseit. Ez nem azt jelenti, hogy a testtől meg kell tagadni annak anyagai szükségleteit; a cél az, hogy ne gyengítsük, hanem úgy fegyelmezzük s hangoljuk finomra, hogy a lélek megnyilvánulásainak legmegfelelőbb hordozója legyen.

Ennek a finomítási folyamatnak két szakasza van. Az első annak felismerése, hogy a lélek irányítása nélkül a test kénye-kedve szerint viselkedik, ami gyakran pusztulásba vezet. A lélek képessé tesz rá minket, hogy úrrá legyünk a tiszta fizikai energián, hogy hámba törjük, s testünk nyers megnyilvánulásait lelki energiává alakítsuk. A megerősödött lélek viszonzásképp mindazzal az energiával ellátja a testet, ami annak jólétéhez szükséges.

Ilyenformán tehát, mikor legközelebb testünk edzése után úgy érezzük, új erővel töltödtünk fel, gondoljunk arra, hogy az Örökkévaló egyik értékes tulajdonát töltöttük fel energiával. Miközben mély lélegzetet veszünk vagy egészséges ételt eszünk, legyünk tudatában, hogy értékes árucikkbe fektetünk be. Ne feledjük azonban azt sem, hogy az egészséges test nem önmagáért való, csupán az egészséges lélekhez és lelkülethez való eljutás eszköze. Ezen túlmenően: testünk egészsége lelkünk egészségének függvénye. Kötelességünk mindkettőt táplálni. Mikor testünk vagy lelkünk feljajdul, vegyük e jelet annak, ami: sürgető felszólításnak lelki vagy testi igényük kielégítésére.

Bármennyit tudunk is az orvoslásról s hogy mennyire hat a lélek fizikai állapotunkra, folytatnunk kell e hatás tanulmányozását, s szem előtt kell tartanunk mindennapi életünk során. Itt állunk tehát egy újfajta orvoslás küszöbén: amikor az egymással harmóniában élő test és lélek elejét veszi kórnak, betegségnek. Használjuk ki ezt a lehetőséget: egészségünk, kedélyállapotunk, egész életünk múlik rajta.

n. Schwarzson

Simon Jacobson: Tartalmas élet című könyve alapján, melyben a Rebbe beszédeit dolgozta fel

AKIK A SIVATAGON ÁT ÉRKEZTEK

AZ ETIÓP ZSIDÓK MÚLTJA ÉS JELENE

**Minden évben ijár hónap
28-án tartják meg
azoknak az etiópiai
zsidóknak az emléknapját,
akik az Izrael felé vezető
úton veszítették életüket.
Négyezren voltak.
Ők azok, akik 1980-1984
között hazájukból
gyalogszerrel elindultak
Szudán felé, ahonnan
a szerencsésebbeket
a Moszad segítségével
kimentették hajóval,
repülővel.
Négyezren soha nem értek
el az új hazájukig, Izraelig.**

Az etiópiai zsidók magukat Beta Iszraelnek (falasáknak) nevezik, ami geez nyelven annyit tesz: Izrael háza. Ők az eltűnt zsidó törzsek egyikének tekintik magukat, akiknek az izraeli királyság időszámításunk előtt a 8. században történt megszállása után veszítették nyomát. A közösség tagjai Etiópiában a Tóra előírásai szerint éltek, zsinagógaszerű templomokban imádkoztak, de évezredek elszigeteltségükben azt hitték, ők az utolsó megmaradt zsidók

a Földön. Az Etiópiából Szudánba történt út közben elpusztultak emléknapja a Jeruzsálem-nappal esik egybe. Ekkor koszorúzzák meg a jeruzsálemi Herzl-hegyen 2007-ben felállított emlékművet, amely az erdélyi származású Gávriel Kertész alkotása.

Idén május 22-ére esik az emléknap. Összeállításunkkal az etióp zsidók kitarása és az elhunytak emléke előtt tisztelgünk.

Utolsó pillantás Etiópiára, Mózses-hadművelet

Az etióp zsidók útja szülőhazájukból A MODERN IZRAELIG

Az etióp zsidók eredete ködbe vész. Néhány hónap leforgása alatt elszigetelt falvaikból a 20. századi, modern Izraelben találták magukat, ahol szembesültek vele, hogy a zsidó világ nagyon nagyon más, mint amilyennek ők generációk hosszú-hosszú során át elképzelték. Ismerjük meg, honnan jönnek és milyen nehézségekkel néznek szembe a falasák! **BURGER BERZI ESZTER ÍRÁSA**

KIK AZOK AZ ETIÓP ZSIDÓK?

Az etióp zsidók identitásának egyik alapköve a származásuk mítoszához való ragaszkodásuk. Ők az elveszett Dán törzs leszármazottjainak vallják magukat. Az Asszír Birodalom hódítása idején, az i. e. VIII. században, az izraeli tizenkét törzsből a tíz északi törzs száműzetett, majd szétszóródott a világban, végül elvesztek a történelem homályában, így a közéjük tartozó Dán törzs is. Tudományos szempontból ez a származási narratíva nem bizonyított, csupán háláchikus megközelítése a témának: nem képez egységes

tudományos állásfoglalást. Több hipotézis is szól származásukról, de az egyik legjobban összefoglalt megközelítés James Quirintól származik, aki három elméletípust állított fel:

Az *elveszett-törzs-elméletek*, miszerint az etióp zsidók egyenesági leszármazottjai az izraelitáknak. A *betért-nép-elméletek*, ami azt feltételezi, hogy a történelem folyamán betértek a zsidó vallásba és végül, a *lázadó elmélet*, miszerint az állam és az ortodox kereszténység ellen fellázadók, illetve azt elhagyók lehettek valamikor a IV. században.

KÜLSŐ HATÁSOK

Az etióp kultúrában erősen jelenlevő miszticizmus mindenkor egy meghatározó tényezőként hatott a zsidókhoz való viszonyulásukban. Az Etiópiában élő zsidóság mindig kisebbségként élt, számuk a társadalom akár egy százalékát sem érte el. A többségi társadalom a helyi nyelven, *falasának* nevezte el őket, ami „idegent”, „törvényen kívülit”, „számkivetettet” jelent. A lakosság misztikával kevert félelmeik a zsidóság fizikai bántalmazásában manifesztálódott. Társadalmi marginalizálódásuk egyre súlyos-

Úton Izraelbe, a Salamon-hadművelet

bodott, és a XVII. századra már a királyi udvar munkálatait, a palota díszítését sem végezheték, ami egészen addig többségük megélhetését biztosította. A férfiak innentől fogva kovácsolással, a nők pedig agyagedény-készítéssel foglalkoztak. Ezeket a mesterségeket idővel művészi szintre emelték, és szinte kizárólag zsidók végezték. Az etióp amhári kultúrában viszont a tűzzel való foglalataskodás és a földi anyagból való tárgykészítés nemcsak a társadalom legalsó szintjét

Murák a XX. században betért zsidók, egykori keresztények voltak.

Etiópiában, a társadalom legszegényebb rétegéhez tartozva, lakóházuk és zsinagógáik is földből készült kunyhók voltak. Kora gyerekkortól kezdve vetéseken dolgoztak, iskolába csak a kiváltságosak járhattak. Akinek háziállata volt, már a jobb módúak közé tartozott. Az asszonyok a nida ideje alatt elkülönített, közös kunyhókban laktak. Vallásos életüket a világ zsidóságától is elzártan élték meg. Társadalmi kire-

vetkezésként lemaradtak. 1974-től – az etiópiai rezsim miatt – a zsidók életveszélybe kerültek, megtiltották szabad mozgásukat, a zsinagógákat bezáratták.

Egy etióp aktivista kezdeményezésére végül Izrael titokban megkezdte mentésüket. A Fivérek-művelet során, mely 1979-1983 közt zajlott, Moszad-ügynökök mentettek ki Béta Izrael tagokat, Szudánon keresztül. Később az 1984-1985-ös időszakban, már nemcsak a rezsim, hanem az éhínség is veszélyeztette őket, ezért újrászervezték a mentőakciót és másképp, de szintén titokban hajtották végre. Ez volt a Mózes-művelet, mely végül a legtraumatikusabb menekülése volt az etióp zsidó közösségnek, és kb. 8000 főt érintett. Gyalogszerrel jutottak el a szudáni menekülttáborba, majd csak hosszú hónapok múlva juthattak el Izraelbe. Az ott töltött idő alatt mentális, pszichés és gyakorta fizikai atrocitást elszenvedve várták az izraeli ügynökök érkezését. A tábori életük és a Szudánig vezető útjuk traumája sok probléma forrásává vált az izraeli életükben is.

Etióp gyerekek a Givat Olgá nevű izraeli településen, 1985-ben

jelenti, hanem sátáni erővel is bír. A betegségek, járványok megjelenését gyakorta a zsidóság szimpla jelenlétének tulajdonították. Úgy vélték, hogy ez a sátáni erő, a „buda”, a „gonosz szem” tőlük ered. De őket okolták a rossz időjárásért, kedvezőtlen gazdasági helyzetért stb. Különböző praktikák alakultak ki a hosszú évszázadok alatt, amelyek elűzik a buda rontó hatását. Akár pusztán az átok megelőzésésképp vagy bosszúállásként a vélt átokra, legitim cselekedet volt zsidó élet kiirtása.

KÉT CSOPORT, KÉT ÚT

Az etióp zsidók két nagyobb csoportra oszthatóak vallási múltjukat tekintve. Az egyik a Béta Izrael, a másik Falash Mura közösség. Az előbbieket a zsidó vallást már sok évszázada gyakorolják, míg a Falash

kesztettségben, nehéz anyagi helyzetben éltek, de szoros közösségi együttélés és összetartás jellemezte szociális viselkedésüket.

A MENTŐAKCIÓ

A XIX. században, egy francia zsidó filantróp szervezet elküldte Etiópiába Joseph Halevyt, egy francia orientalistát, hogy tanulmányozza az ott lakó zsidó közösséget. Halevy visszatértekor iskolák felépítését sürgette, de különösebb eredménye végül nem lett. Majd a várakozással teli évtizedek után, 1955-ben, a Zsidó Ügynökség etióp zsidó fiatalokból álló tanulócsoportokat vitt Izraelbe, ahol normatív judaizmust és hébert tanultak. Visszatérve átadták szerzett tudásukat és felvilágosították a közösségük tagjait azokról a tanokról, amikről izoláltságuk

ÚT AZ ISMERETLENBE

A Szudánba vezető út akár egy hónapba is telhetett, amit gyalogszerrel, erőltetett menetben tettek meg, a lebukástól való félelemben gyakran éjszaka, sötétben. A rossz látási viszonyok miatt az ismeretlen terepen mindennaposak voltak a sérülések, akár súlyosak, halálosak. Higiénias okokból különféle betegségek is könnyen terjedtek, és a szakszerű orvosi ellátás híján sokan ebbe haltak bele. A térség vadállatai is bármikor támadhattak, a tőlük való félelem is állandó szorongással töltötte el a menekülőket. A szervezetlenségből fakadóan családok szakadtak szét. Az erőltetett menet az egészséges felnőttek nagyobb eséllyel átvészelhették, de a túlélők büntudata megmaradt bennük.

A már szudáni területen eltöltött időszak is komoly veszélyekkel teli volt. A nemi erőszak, indokolatlan verések, válogatott kínzások gyakori jelenségek voltak, és az elkövetők

Etióp zsidók, 1982, Gondar

nem tettek különbséget gyermek és felnőtt közt. Így a zsidó gyermekek biztonsági okokból gyakran iskolába sem jártak. Emberkereskedők a fiatal, nem házas lányok közül időnként kiválasztottak néhányat, akiket eladtak szexrabszolgának, főként Szaúd-Arábiába. Ha pedig a szudáni hatóság elfogott egy emigrálni próbáló zsidót, megverték, megkínózták, majd aláírtak vele egy papírt, miszerint, ha legközelebb emigrálni próbál, minden bírósági eljárás nélkül jogukban áll megölni őt.

Szudán elnöke az Egyesült Államok közbenjárására, meg sok pénzért cserébe ráállt, hogy Kartúmból Európába és onnan Izraelbe repülhessenek etiópiai zsidók. Amikor az arab világ előtt titkolni próbált művelet 1985 januárjában kiderült, és miután a világsajtó beszámolt róla, Szudán letagadta, majd azonnal leállította. Két hónappal később, amerikai segítséggel, végül mégis kimenekítettek kb. 650 etióp zsidót, ez volt a Sába-művelet.

AKIK MÁR EGYENES ÚTON HALADTAK...

A '90-es években, a Salamon-művelettel, Etiópiából már közvetlenül Izraelbe repülhettek az etiópok, a két ország között kedvezőbbé vált diplomáciai kapcsolat miatt, viszont

társadalmi feszültséget okozott az a tény, hogy már döntő többségben Falash Murák érkeztek. A későbbi években tovább folytatódott a bevándorlás különféle műveletek alatt, pár száz főtől több ezerig, és ez a folyamat a mai napig tart. Gondhárban ma már csak pár ezer zsidó várja az izraeli kormány engedélyét, hogy hazatérhessen.

ÉLET IZRAELBEN – AZ INTEGRÁCIÓ NEHÉZSÉGEI

A Mózes-művelet idején átélt traumák közvetlen és transzgenerációs hatásait ma is kutatják. Bebizonyították, hogy azok a gyermekek, akiknek szülei ezzel a művelettel érkeztek, nagyobb valószínűséggel lesznek drog- és alkoholfüggők, mint a '90-es években érkezett társaik. Ugyanez a helyzet azokkal a fiatalokkal, akiknek szülei kevésbé vagy nem tudtak a társadalomba beilleszkedni. Az etióp közösségben mért öngyilkossági ráta is magasabb, sőt a Mózes-műveletet követő években ez a szám hatszorosa volt a nem etióp származásúakhoz viszonyítva.

A fejlődő országokból érkezett bevándorlók integrációjának egyik gátja, hogy nem rendelkeznek a munkaerőpiacot jellemző kiépített kapcsolati hálózattal. Többségük szegény, alacsony végzettséggel és

politikai befolyással nem rendelkező közösséghez tartozik. Egy fejlődő országból érkezett bevándorló hozza magával az irreleváns tudását, ebben az esetben pl. agyagedénykészítés, melyeket nem tud a helyi munkaerőpiacon kamatoztatni. Továbbá stabil, etnikai közösségi intézmény, kulturális központ, illetve a nyelvismeret és a helyi társadalmi normák ismeretének hiánya miatt inkább ismerkednek azonos helyzetben levő bevándorlókkal, ami szintén szociális izoláltságukhoz vezet.

Az etiópok esetében a párválasztásuk is az izoláltságot mutatja, kb. 90 százalékuk etióp származásával köt házasságot. És bár tény, hogy amíg az etióp nők szociális integrációja hatékonyabb, mint a férfiaké, addig a családon belüli, nők elleni erőszak rendkívül magas. A kettő jelenség közt egyesek összefüggést látnak. Amíg Etiópiában a nők családi státusza hagyományosan alacsony volt, most egyenjogúságot élveznek, családfenntartóvá is válhatnak, ami a házastársak közt vitaforrássá alakulhat.

A munkanélküliség eleinte közösségükben volt a legmagasabb, de ez mára olyannyira megváltozott, hogy foglalkoztatottságuk a legmagasabb az izraeli társadalomban. Akkori kutatások rámutattak arra, hogy társadalmi kiszorultságuk és munkanélküliségük pszichológiai hatásai nemcsak a felnőtteket, hanem gyermekeiket is érintette. Ez csökkentette a gyermekek tanulmányainak sikerességét, ezáltal esélyüket a továbbtanulásra és sikeres integrációjukat a majdani felnőtt társadalomba.

A munkaerőpiacon való jelenlétük aránya hiába javult látványosan, alényeges különbség munkahelyük és feladatköreik minőségében van. Többségük ugyanis alacsony végzettséghez kötött vagy végzettséget nem igénylő munkakörökben talál csak állás. Ezt tükrözi, hogy habár a családon belüli keresők száma általában magasabb a nem etiópokhoz viszonyítva, az átlag havi bevételük mégis fele akkora. Továbbá az etióp

származású diplomások közt vezetői vagy diplomához kötött pozícióban elhelyezkedők aránya szintén jóval alacsonyabb, mint a nem etióp diplomások közt. Dr. Itzik Dassah, a Tebeka nevű jogi szervezet alapítója és egyik ügyvédje, 2013-ban azt nyilatkozta, hogy az állami szektorban szinte kizárólag végzettség nélküli etiópokat vesznek fel, ami két dolgot jelent: a diplomás etiópok elhelyezkedésének lehetősége és egyenjogúságuk sérül, ill. csak alacsony beosztásban alkalmazzák őket. Hiába vezettek be másfél évvel korábban egy törvényt, ami alapján az állami és a magánszektorban

számuk a közoktatásban, még így is alacsony arányszámról beszélhetünk. További hátrányt jelent a sötét bőrű játékbabák hiánya bölcsődékben, óvodákban, valamint sötét bőrű szereplők könyvekben, melyek a kisgyermekeknek nyújthatnak egészséges önazonosulást.

A 21. SZÁZAD KIHÍVÁSAI

A '90-es évekhez viszonyítva a 2000-es évekre az iskolai tanulmányokat félbehagyó etióp tanulók száma megnőtt, amit egyes kutatók a szegénységben és szegregációban felnövő etióp fiatalok kilátástalanság-érzésével magyaráztak. 2015-re javulás kö-

előzetes vizsgálatot nélkülözve helyezték el oktatási intézményekbe a frissen érkezett etióp gyermekeket, tudásszint és képességfelmérés nélkül, így figyelmen kívül hagyva a gyermekek egyéni szükségleteit. Ezáltal kialakult egy tarthatatlan rendszer, ahol az izraeli gyerekekkel egy osztályba kerültek olyan etióp gyerekek, akik nemcsak a héberül nem értettek, de más tantárgyakban, az adott gyermek életkorának megfelelő tudásszinttel sem rendelkeztek. További gondot okozott, hogy az Oktatásügyi Minisztérium 1991-ig kizárólag az állami-vallásos iskolákban helyezte el az újbevandorló etióp gyermekeket, ebbe a szülőknak beleszólásuk sem lehetett. Ezt a rendszerhibát felismerve és bár feltehetően jó szándékkal, de egy másik hibás rendszert hoztak létre: a szegregációt. Egy osztályba vagy akár egy teljes intézménybe kizárólag etióp származásúakat tömörítettek össze, remélve, hogy ezzel megoldják a kialakult problémát. Ez főként a már említett vallásos-állami iskolákra és a vallásos bentlakásos intézményekre volt jellemző, hogy az Izraeli Főrabbinátus által kirótt, kötelező jellegű betérési folyamatnak eleget telessenek. Egy 2010-es tanulmányt követően, az akkori oktatásügyi miniszter, Gideon Sa'ar válaszlépéseket tett, leállította az etióp tanulók iskolai elhelyezésének diszkriminatív szokásrendszerét. Az intézkedések következtében javuló tendencia következett be, de sajnos ma is létező jelenség a nem etióp szülők sztereotip gondolkodása, és nem íratják etióp többségű intézménybe gyermekeiket.

További szegregációt okoz a lokális elszigeteltségük. Sokan, anyagi okokból és kapcsolati háló hiányában, az ideiglenes befogadó központokban rekedtek, és nem tudnak kitörni a kormány által kialakított keretből, továbbra is segélyekből élve. Akik nem központokban, azok is jószerével alacsony infrastruktúrájú lakóövezetekben, mélyszegénységben élnek. A kormány ennek orvoslására 1985-ben bevezette a Lakásépítő Programot: az ingatlant

Etióp zsidó vallási vezetők 2007-ben az elhunytakért állított emlékmű avatásán Jeruzsálemben

is kötelező bizonyos létszámmal etióp származású munkavállalókat alkalmazni, a mért statisztikai adatok alapján, úgy tűnik, ez nem így zajlik. A teljesség kedvéért – a közigazgatás képviselőjének nyilatkozata alapján – az etióp származású diplomás munkavállalók száma a megkövetelt létszám felett van, és csupán néhány kisebb kormányhivatali egységnél nem teljesült ez, mivel ott nem találtak megfelelő jelöltet.

Az etióp származású tanárok száma is alacsony, pedig modellként is szolgálhatna a fiatalok számára. Bár 2010 és 2015 között majdnem meghatszorozódott a

vetkezett be, sőt a többséghez viszonyítva az etióp származású tanulók körében lett alacsonyabb arányú ez a jelenség. Ez a generációváltásnak tudható be; többségük már Izrael szülőltje, ők már sajátjuknak érzik a társadalmi elvárásokat, a helyi kultúrát és héber anyanyelvűek.

Az etióp gyermekek tanulmányi eredményei a mai napig alacsonyabbak, de a kormány által indított kutatások során fény derült arra, hogy az ok az oktatási rendszerben is gyökerezik. A probléma magva az oktatási intézményekben korábban kialakult szerencsétlen szokásrendszer, majd az ezt követő iskolai szegregáció. A szegregáció előtt minden

FOTÓ: TRIBES OF THE WORLD

– egyfajta adományként – 85 százalékban az állam fizette volna ki, és csak a maradék 15 százalékot kellett volna az illető etióp bevándorlónak visszafizetnie. Csakhogy a program nem hozta a várt eredményt, hiszen még ilyen feltételekkel is csak a legalacsonyabb árú ingatlanokat tudták megvenni – hitellel.

ÖSSZEFOGÁS A SEGÍTSÉGÉRT

Sok egyéb próbálkozás után, 2014-ben az izraeli kormány kezdeményezésére kidolgozták a „Derech Háhádassa” nevű integrációs programtervezet. Ezt az izraeli kormány, 12 miniszteri hivatal, valamint több szakértő alakította ki, ezúttal az etióp közösségi vezetőkkel szorosan együttműködve. Hat alappontba

foglalták össze az érintett fő területeket: út a megfelelő integráció eléréséért, az etióp közösség sokszínűsége, a nukleáris családi kötelékek megerősítése, felzárkózás, éltanulók és vezetői pozíciók, ill. az izraeli társadalom. Minden érintett hivatal és szervezet egyenként tartott beszámolót a szakterületükön végzett kutatásaik eredményeiről, diszkriminatív jellegű problémákról és programtervezetükről. Néhány példa a változtatásokról: az Oktatásügyi Minisztérium, ill. a hozzájuk kapcsolódó egyéb szervezetek ezentúl az újonnan kialakított, nem megkülönböztető politikával járnak el az etiópok ügyeiben. Tolmácsok biztosítása az egészségügyi intézményekben. A Szociális és

Gyámügyi Minisztérium is ígéretet tett, hogy nagyobb hangsúlyt fog fektetni a szülők szerepére, őket aktívan bevonják az ügymenetekbe és nem fognak mélyebb vizsgálat nélkül kiemelni etióp gyermekeket a családjukból. A rendőrség pedig, amennyiben kiskorú letartóztatására kerül sor, a szülőkkel minden esetben felveszi a kapcsolatot, ill. egy erre kialakított protokoll szerint bevonják őket az adott ügy eseményeibe.

A legújabb adatok fényében az etióp közösség beilleszkedési problémái csökkenni látszanak, de még sok munka vár mind a közösség oldaláról, mind a hivatali oldalról, hogy ne beszélhessünk társadalmi megkülönböztetésről.

„MÁSODSZORRA IS ÁTÉLTÜK az Egyiptomból való kivonulást”

Jáir Gete rabbi és felesége, Tova, nyolc gyermekükkel egy kis izraeli településen élnek. Jáir nyolc-, Tova nem egészen hatéves volt, amikor a Mózes-akció segítségével – hosszú és nehéz gyaloglást és félelmetes élményeket követően – Etiópiából Izraelbe alijáztak. A házaspárral etiópiai és izraeli életükről, szokásokról, hagyományokról beszélgettünk. NAFTALI ÉS CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

ÉLET ETIÓPIÁBAN

„Arról a faluról mesélek először, ahol születtem, és arról, hogy milyen volt ott az élet. Ott abban a tudatban éltek, hogy a Szentély áll, és ennek megfelelően követték a tórai törvényeket” – kezdi a beszélgetést Tova és ahogy hallgatjuk, mintha valami mesevilágba merülnénk el. – „Amikor a faluban egy nő szült, pontosan a tórai előírások szerint jártak el. Amikor kislány született, akkor az anya 80 napig maradt a tábortól kívül, amíg rituálisan tisztává nem vált. Volt egy asszony, akinek az volt a feladata, hogy odafigyeljen az anyákra. Ebben az időszakban a nők nem érhetek semmihez, nem készíthettek ételt, igazi királynőként éltek. Egy szülő nő számára ez volt a létező legjobb hely. Kapott ételt, körülötte volt

a többi nő is, ellátták, tudakolták, mire van szüksége, hogy rendben van-e. Minden szülő nő ugyanazon a területen volt, beszélgettek, megosztották az élményeiket, érzelmeiket, érzéseiket. A faluban nagyon fontos volt a rituális tisztaság, illetve tisztátalanság (*táhára és tumá*), valamint a szentség (*kedusá*) kérdése. Többek között ez választotta el a zsidókat a nem-zsidóktól” – magyarázza Tova. – „Ha egy zsidó véletlenül hozzáért egy nem-zsidóhoz vagy bármihez, ami tisztátalan volt, azonnal elment megmerülni a mikvében. Ha egy férfi valami tisztátalanhoz ért, nem ment addig haza, míg meg nem merült a mikvében. Az érintés által ők maguk is tisztátalanok lettek, és meg kellett tisztulniuk a megmerüléssel. Erre a tengerben került sor.”

Mesélnek a falvaikban zajló életről is: „A faluban nagyon-nagyon egyszerű volt az élet. A lakók földművesek voltak, mezőgazdasággal foglalkoztak. A közösség két részből állt, az egyszerű emberekből és a keszekekből [az etiópiai zsidók rabbijaiából]. A gyerekek jöttek-mentek, együtt játszottak. Azt meséli az édesanyám, hogy volt ott egy kisborjú, akit nagyon szerettem, úgy neveztem: Vorke – aranyom. Ha meglátott, odajött hozzám, dörögölözött, megnyalta az arcomat, a fejemet. Nagyon egyszerű és természetes volt ott az élet.”

„A férfiak hagyományosan a földet művelték, esetleg valamilyen mesterséget űztek, kovácsok, takácsok, szerszámkészítők voltak” – teszi hozzá Gete rabbi, aki egy másik, zsidók lakta faluban nevelkedett – „A nők a háztartáshoz szükséges eszközöket készítették el, például agyagedényeket korongoztak. Nagyon egyszerű, de boldog életet éltünk. Én már 5-6 éves koromban pásztorkodtam, a család nyájára vigyáztam, majd hét és fél évesen iskolába kezdtem járni, de ennek hamar vége szakadt az alija miatt.”

ÖRÖK VÁGYAKOZÁS JERUZSÁLEMBE

Már a legkisebb gyerekek is azzal éltek, hogy Jeruzsálemben vágyakoztak: „Etiópiában úgy nőttem fel, hogy vágytam arra, hogy megláthassam a Szentélyt. Az etiópiai zsidók hitték, hogy a Szentély áll, és ennek megfelelően cselekedtek, végezték az áldozatokat és minden

egyéb tórai előírást. Olyan nagy volt a vágyakozásuk, csak arra az egy pillanatra vártak, hogy felmehessenek a Szentélybe, és láthassák a szépségét. Nagyon sok történetet hallottam kicsi koromban a Szentélyről, Jeruzsálemről és az irántuk való vágyakozásról. A mai napig meghatódok, amikor eszembe jut, hogy mennyire érzékenyültem attól, hogy hamarosan megláthatjuk mindezt.”

Jáir ugyancsak a Jeruzsálemben való vágyakozásról mesél, mint gyerekkori emlékről: „Az Izrael földjére és különösen a Jeruzsálemben vándorlás álma állandóan az életünk része volt. Jeruzsálemnek központi szerepe volt az etióp zsidók gondolkodásában, magát a Szentföldet is *Jeruzsálemnek* hívták. Az álmainkban a város valóban aranyból, ezüstből és bronzból állt. Így tehát, amikor lehetőség nyílt Izraelbe indulni Szudánon keresztül – a hír szóbeszéd útján terjedt a zsidó falvak között –, az emberek azonnal összecsomagoltak, amit tudtak, eladtak és útnak indultak.”

ÚT A SIVATAGON ÁT

A házaspár mindkét tagja a Mózes-hadművelet során érkezett Izraelbe, veszélyes, nehéz úton. „Emlékszem, nyolcéves voltam, amikor egy éjjel a szüleim azzal ébresztettek, hogy indulunk” – fog bele a történetbe a rabbi – „Nem tudta senki, hogy mennyi ideig tart majd a vándorlás, de belevágtak. Főleg éjjel haladtunk, mert attól tartottunk, hogy a nem-zsidó etiópok értesítik a hatóságokat, és megakadályozzák, hogy átlépjük a határt. Nappal megpihentünk egy útba eső völgyben vagy patakparton, és csak sötétedéskor folytattuk a vándorlást. Egy hónapba került, mire elértük Szudánt. Nagyon nehéz volt a gyaloglás, ráadásul többször megtámadtak és kifosztottak minket az útonállók. Miután elhagytuk az utolsó emberi települést is, kiértünk a végtelen sivatagba. Olyan forróság volt, hogy képtelenség volt a talajon menni. Nappal még vizet sem tudtunk inni, mert annyira felforrósodott. Emiatt, amikor leszállt az este és egy kicsit kihűlt a víz, megittuk mindet, nem gondolva arra, hogy mi marad a következő napra. Másnap ugyanaz a forróság köszöntött ránk, de már egyáltalán nem volt vizünk. Am ekkor csoda történt. Porvihar tört ki, ami megvédett bennünket a Nap pusztító sugaraitól. Enélkül mindannyian, a csoportunk mind a száz tagja ott halt volna meg a sivatagban. Istennek hála az ezt követő napon találtunk egy vízforrást, így a szomszédaláltól is megmenekültünk. Szudánban egy átmeneti táborban éltünk tíz hónapon keresztül, szörnyű körülmények között. Sokan ott veszítették életüket, köztük a hároméves kishúgom és a nagyapám is. Végül Izrael titkos mentőakciót indított, és megszervezte az út folytatását.”

Tova még Jáirnál is fiatalabb volt, amikor a családjának kivágtak az útnak: „Én is, és drága férjem is a Mózes akcióval alijáztunk. Ez az egyik legelső és legnagyobb akció volt. Előtte rengeteget gyalogoltunk, heteken vagy hónapokon át, igazán nem volt egyszerű. Ahányszor az

RUBI VITTERBO EMLÉKEI

Izraelnek az etiópok evakuálásának idején Menáhém Begin volt a miniszterelnöke, ő volt az, aki elrendelte, hogy a titkoszolgálat segítsen a Béta Izraelnek.

A Moszad Daniel L-re, a „Dani” nevű ügynökre bízta a feladat megszervezését. Kezdetben a kartúmi reptérről hamis papírokkal repültek Európába az etióp zsidók, majd innen jutottak el Izraelbe. Addig a szudáni menekülttáborokban sínylődtek. A szerencsésen kimentettekről mesélt a Zsilipben december 7-én megrendezett előadáson Rubi Vitterbo, az az olasz származású, izraeli Moszad-ügynök, aki úgy „keveredett” bele a történetbe, hogy előzetesen az akkor még Izrael fennhatósága alatt lévő Sinai-félszigeten, a Vörös-tengernél bűvároktatóként tevékenykedett. Éppen kereste a helyét, hogy hol is fog tevékenykedni azt követően, hogy Izrael visszaadja a Sinai-félszigetet az egyiptomiaknak, amikor rábukkant a Moszad, amely kitervelte, hogy Szudánban a hírszerzés fedett bűvároktató cégénél helyezi el azokat az ügynökeket, akik a 800 kilométeres, Etiópiából Szudánba tartó gyaloglás után életben maradt zsidókat kicsempészik Izraelbe.

Mindennek az irányítója „Dani” volt. A bűvároktató céget egy olasz cég üzemeltette 1974-től. (Rubi Vitterbo kiválóan beszél olaszul.) Azonban nem voltak elégedettek azzal, hogy a szudáni kormány, ígérete ellenére, nem javított az üdültelep infrastruktúrájának kiépítésén. A telepet a Moszad svájci székhelyű turisztikai céggént vette bérbe, rendbe hozták, és kiválóan működtették. A kimenekítési hadművelet a „Mózes” nevet kapta (Mivtza Moshe), utalva arra, hogy a bibliai Mózes kivezette egykor a zsidókat Egyiptomból.

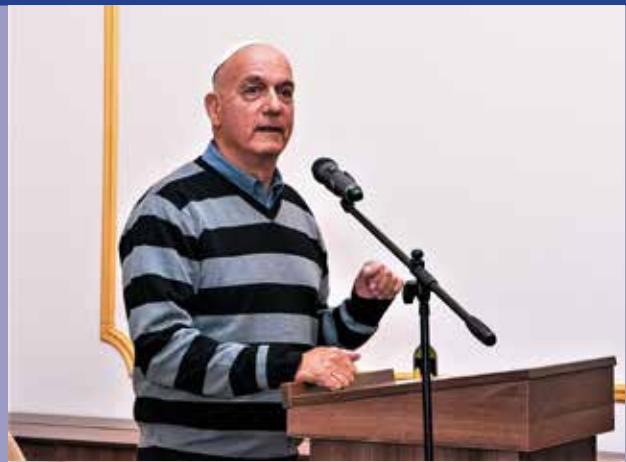
A titkos műveletet, mint arról Rubi Vitterbo nagy átéléssel tartott előadásában beszámolt, az Izraeli Védelmi Erők, az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség (CIA), a Szudán fővárosában működő amerikai nagykövetség, valamint zsoldosok és a szudáni biztonsági erők együttműködésével hajtották végre. Az akció elindítása nemcsak az etióp zsidók szenvedései miatt volt sürgős, hanem azért is, mert 1984-ben jelentős éhínség pusztított az országban. Emellett Etiópia és Eritrea között háború is zajlott.

Maga az akció 1984. november 21-én kezdődött és 1985. január 5-én ért véget. Összesen mintegy 8000 etiópiai zsidót menekítettek ki ezalatt. Közülük ezret erősen túlsúlyolt hajókkal vittek Szudánból közvetlenül Izraelbe, de ez már a Józsué-hadművelet volt.

Rubi Vitterbo hangsúlyozta, hogy mindez nem így történt volna, ha egy óvatlan elszólás miatt az arab országok tudomást nem szereznek minderről, és a Szudánnal megkötött titkos egyezség nem lát napvilágot a médiában. Ezután az arab országok nyomást gyakoroltak Szudánra, hogy állítsák le a légi evakuációt. Így a maradék mintegy ezer etiópiai zsidó kimenekítése Rubi Vitterboékra várt.

A több mint ezer még Afrikában rekedt gyerek a későbbi Salamon-hadművelet révén jutott el Izraelbe.

*Bonta Miklós írása
(Először a zsidó.com oldalon jelent meg)*

alijára gondolok, úgy érzem, hogy másodszorra is átél-
tük az Egyiptomból való kivonulást, amit mindannyian,
az egész nép átélt. Nagyon erősen él bennem egy kérdés,
és sokat gondolkodom rajta, hogy mi készített arra egy
egész közösséget, hogy egy szóra, aznap, amikor meg-
tudták, hogy lehetőség nyílik az alijázásra, felkeljenek
és nekiinduljanak Erec Jisráelbe, sőt Jeruzsálembe.
Meggörgettem az apámat és a nagyapámat is – legyen
hosszú és jó életük! –, hogy tudtak egyetlen éjszaka alatt
meghozni egy ekkora döntést. Eladtak mindent, amit
tudtak, vagy egyszerűen otthagyták a tulajdonukat, és
elindultak a ismeretlenbe. Nem tudták, hogy jutnak el
oda, egyet tudtak, a céljuk Jeruzsálem [vagyis a Szent-
tély]. Én kislánként, rettegő gyerekként éltem ezt át, de
rendszeresen felteszem magamnak a kérdést, hogy mi-
csoda hatalmas erő az, ami egy egész közösséget képes
egyetlen éjszaka leforgása alatt megmozdítani, és elindí-
tani a sötétségbe, az ismeretlenbe. Várados asszonyok,
70-80-90 éves öregek, kisbabák, frissen szült asszonyok,
betegek, egyszerűen mindenki fogta magát, mert eljött
az idő, hogy Jeruzsálembe alijázzanak. Mindent eldob-
tak, és futottak, nem gondolkoztak, nem kételkedtek,
mentek. Az elmúlt években lassan-lassan megértettem,
hogy ez a mindennek felett álló hit ereje. Ezt hallottam
az édesanyámtól, a nagymamámtól és a nagynénéimtől
is. Nem olyan hitről van szó, amilyenről a könyvekben
olvashatunk. Ez tiszta, egyszerű és ártatlan hit, ami egye-
nesen az Örökkévaló trónusa elé jut. Hit, mely hegyeket
képes megmozgatni, falakat tör át. Csak ilyen hit segít-
ségével történhet meg, hogy egy egész közösség csukott
szemmel nekiinduljon a tökéletes sötétségbe, Jeruzsálem
irányába.” – Tova egy pillanatra megáll, megakasztja a
háta mögötti gyerekzsivaj. Aztán visszatér a meséléshez.

AZ ETIÓP ZSIDÓK ÖRÖKSÉGE

„Ha azt kérdezed, hogy az etiópiai zsidók közössége
mit adhat zsidó testvéreinek, mivel gazdagíthatja őket,
akkor az éppen ez, ez a sziklaszilárd hit, amit nem le-
het megtanulni, csak átélni. Egyszerű hit és közvetlen
kapcsolat a világ Teremtőjével. Ritka ajándék ez, hogy
az ember képes hinni egyszerű és teljes hittel a világ Te-
remtőjében. És az ilyen hittel mindenben sikerrel járhat.
Ez az a különleges ajándék, amit a közösségünk hozott
a testvéreinknek.”

Jáir rabbi átveszi szót: „Az etióp zsidóság nagyon ha-
gyománytisztelő és erős hitű közösség. Az általunk gya-
korolt judaizmus meglehetősen különbözött attól, amit
a világ többi közössége gyakorol, mert nem ismertük
a szóbeli tant, a Misnát és a Talmudot. Ennek az az
oka, hogy őseink már az első Szentély lerombolása előtt
száműzetésbe kerültek és megszakadt minden kapcsola-
tuk a nép többi részével. Így például a Hanukát sem
ünnepeztük, mert hozzánk nem jutott el a csoda híre.
Csak a Tórában leírt törvényeket tartottuk, de nem azért,
mint a karaiták, akik elutasítják a szóbeli tant, hanem
azért, mert nem ismertünk mást. Különös hangsúlyt

fektettünk a rituális tisztaság és tisztátalanság törvénye-
ire, éppen, ahogy a Tóra előírja, és ahogyan a Szentély
idejében gyakorolták. A szombatot is másképpen kell
elképzelni, mert a Tórát szó szerint értelmeztük, de
nálunk is ez volt a legnagyobb ünnep és ezt tartottuk
az áldások forrásának. Van egy különleges, saját ünne-
pünk is, a szigd, melyet chesván hó 29-én tartunk. Ez az
ünnep Ezra és Nechemja próféták idejéből származik,
amikor a babilóniai száműzöttek egy része hazatért Iz-
raelbe. Ezra és Nechemja megerősítette a szövetséget
Israel népe és az Örökkévaló között, és erre emlékezünk
mi is, egész napos böjttel és imádkozással, az ezt követő
napon pedig vidám ünnepléssel. Ezen az ünnepen a
keszek, az etióp rabbik arról beszéltek, hogy a száműze-
tésnek vége lesz egyszer, és visszatérünk Jeruzsálembe.”

KI ÉR TÖBBET?

Bár a történetük önmagában is olyan, mint egy mese,
a beszélgetést a Tova által beleszólt történetek még
gazdagabbá teszik. „Elmesélek egy megható történe-
tet, ami egész életemben elkísér és sok erőt ad. Két
etiópiai asszonyról szól, akik szomszédok voltak. Az
egyik nagyon gazdag volt, rengeteg terménye volt,
teff bőségesen, sok-sok étel. Semmije sem hiányzott,
mindennek bővében volt. A másik pedig – mit volt mit
tenni – igen rossz sorsú volt, rettenetesen szegény volt,
és szinte semmije sem volt. Ami keveset megszerzett,
már el is fogyott. De sosem veszítette el a reményét
és a hitét, imádkozott, kezét az égnek emelve kérte
az Örökkévalót, hogy adjon neki megváltást. Tökéle-
tes hittel hitt az Örökkévalóban, és rengeteget imá-
dkozott. A két szomszéd egy napon összetalálkozott
az utcán, és a gazdag azt kérdezte a nincstelentől:
„Mondd csak, ki a jobb? Ki ér magasabbra a másik-
nál? Az, aki folyton-folyvást a kezét az égnek emelve
imádkozik, úgy várja a segítséget vagy az, akinek
mindene megvan? Ki ér többet?” Azt felelte erre a
szegény: „Természetesen az, aki hisz és imádkozik.”
Így felelt nevetve a gazdag: „Miről beszélsz? Mit ér-
tesz te egyáltalán? Hát persze, hogy az ér többet,
akinek mindene megvan. A másiknak nincs semmije,
mindig csak várakozik és imádkozik.” Azzal elváltak,
mindketten mentek a maguk útján. A szegény asszony
továbbra is csak imádkozott és mindig csak az Ég
felé figyelt. Egy kis idő múlva a gazdag szomszéd
meghalt. És a szegény asszony mindenét megkapta.
Ezért van egy mondás, amit gyakran idézünk: *Aki
hisz a Teremtőben, az éri a legtöbbet*. Mert annak, aki
tökéletes hittel hisz, biztosítva van a megváltása is.”

Az etióp zsidók varázslatos világukból egy csapásra
kerültek át a 20. századba, mégis sok mindent megőriz-
tek az általuk megélt hagyományból. Mindennapjaikra
fordítva a szót Tova így mesél:

„A gyerekeinknek megpróbáljuk átadni a hagyo-
mányt. Az ételek ízeivel, élményekkel, kis versekkel.

Amikor például viták voltak a közösség tagjai között, akkor a közösség vénei vagy a keszek történetek és példázatok segítségével próbálták elsimítani azokat. Ezért aztán nagyon sok példázat ismert az etiópiai zsidó közösség körében, és ezeket igyekszünk továbbadni a gyerekeknek. Mint például a két asszony történetének a tanulsága: *Aki hisz a Teremtőben, az éri a legtöbbet.* Erőteljes mondatok, amiket nem kell magyarázni, és fontos tanulságot adnak az élethez.

A hagyományhoz azokkal az imákkal is kapcsolódnak, melyeket a férjem mond el szombat reggelenként és más napokon. És természetesen az étellekkel, amiket otthon készítünk és nagyon szeretnek. A férjemmel mindketten kicsi gyerekként alijáztunk, ő kilencéves volt, én hat, és az évek során nagyon is izraeliekké váltunk, és kissé el is távolodtunk az etiópiai közösség hagyományaitól. Később egyre tudatosabban tértünk vissza a saját gyökereinkhez, újra összekapcsolódtunk velük, mert megértettük, hogy ahhoz, hogy egészséges és jószívű gyerekeket nevelhessünk, jó értékítélettel, fontos, hogy összekössük őket a gyökereikkel. Tudnunk kell, hogy honnan jöttünk és hová megyünk, és fontos, hogy a gyerekek kötődjenek a gyökereikhez, a hagyományokhoz, a mesékhez és a tórai történetekhez, a saját valódi önmagukhoz. Ezek adnak jó alapot az életük folytatásához.”

HÍD A MÚLT ÉS A JÖVŐ KÖZT

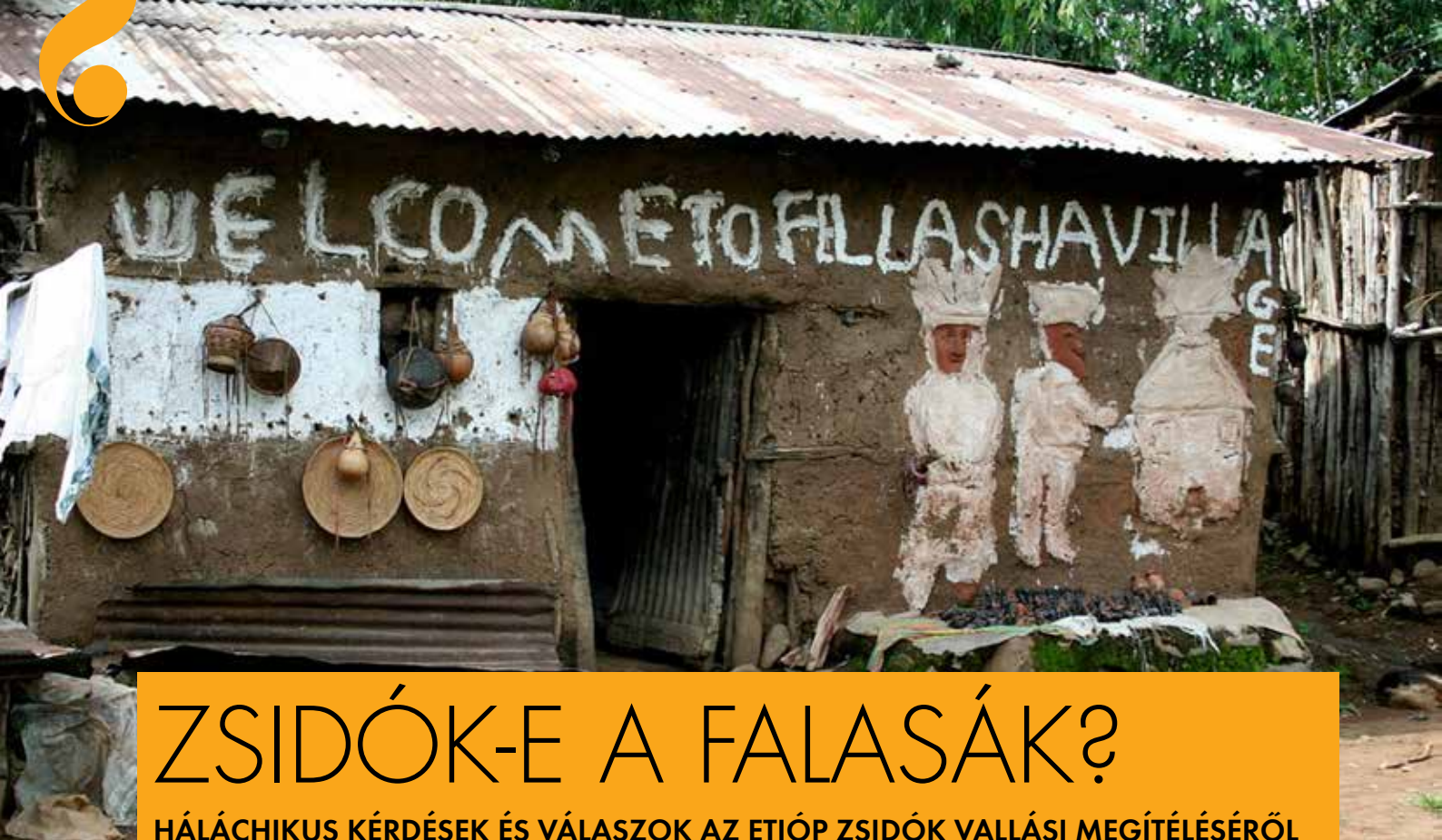
Jáir egyike az egyelőre kevés etióp zsidónak, akik rabbiképesítést szereztek Izraelben. Munkájáról, közösségben betöltött szerepéről is kérdeztük: „Reményeim szerint az Izraelben élő zsidó közösségek között idővel elmosódnak a határok, erősödik az egység, és valóban egy népet alkotunk majd. Az etióp zsidóság Izrael népének egy különleges része, mely által mindannyian gazdagabbak vagyunk.

Magamat, Etiópiából bevándorolt, rabbiképesítést szerzett zsidóként egyfajta hídként látom, aki összeköti a múltat, a jelent és a jövőt. A mai, Izraelben élő etióp közösségre úgy kell tekinteni, mint a sivatagi vándorlás

után a Szentföldre belépő zsidókra. Ahogy akkor, most is rendkívül nehéz az átmenet a gálutból a megváltásba. Sok a be nem teljesült vágy, a kiábrándító élmény. Az én feladatom, hogy megkönnyítsem ezt az átmenetet. A megváltáshoz vezető út nem könnyű, de nem szabad feladni a harcot, hogy kijavítsuk a hibákat. Ez az egész nemzetet érintő folyamat, melyben mi csak egy apró összetevő vagyunk. A szemünk előtt valósulnak meg a próféták látomásai, ahogy a zsidóság ismét összegyűlik Izrael földjén és erős, független nemzetként él. Természetesen sok fájdalom is ér bennünket, de rabbiként azt a reményt kell erősítenem az közösség tagjaiban, hogy közel a teljes megváltás, melyben nekünk, Izrael egyik törzsének is szerepe van.”

Gyerekkora tapasztalatai sok mindenben kihatnak Tova mai életére és fontos tanulságokkal szolgálnak számára a mindennapokban. „Úgy vélem, hogy mindez, amin keresztülmentem, nem véletlen. Minden az Örökkévalótól jön. Az ember olyan sok mindent él át, ám nem a saját érdekében, hanem a közösségért. Ezért mindezeket át kell adnia a közösségnek, hátha legalább egyetlen olyan lélek lesz, aki tanul belőle és közelebb kerül általa az Örökkévalóhoz. Alijázásom története nehéz történet, és sok mindent nem is lehet szavakba foglalni. Megtanultam, hogy életünk minden pillanata csoda, minden egyes lélegzetvétel maga a csoda. Megtanultam a legkisebb dolgot is értékelni, és ugyanakkor hiszek abban, hogy küldetést is kaptam az Örökkévaló Istentől, hogy ezt továbbadjam és mások tanulhassanak belőle. Rengeteg szomorú dolog történt az úton, nagyon sokan meghaltak, nagyon sok embert temettünk el. A nagybátyám, anyám öccse, két kicsi gyermeke nélkül érkezett meg feleségével Izraelbe. A gyerekek meghaltak az úton. Az izraeli kormány néhány évvel ezelőtt emlékművet emelt a Herzl-hegyen azokért, akik odavesztek az úton, és az ő nevük is rajta van. A Jeruzsálem-napon minden évben megható megemlékezést tartanak, részt vesz a miniszterelnök és számos miniszter. Zsoltárokat olvasnak és történeteket mondanak. Nagyon szépen megtisztelik azoknak az emléket, akik meghaltak az úton. Közülük sokan kicsi gyerekek voltak vagy idősek, betegek. Így tisztelik meg az emléküket. Sokszor úgy érzem ezért, hogy küldetésem van. Ők nem élték túl az utat, de én azt az ajándékot kaptam, hogy megérkezhettem Izrael földjére. Úgy érzem, teljesítenem kell a végakarataikat, és az az álmom, hogy tóratekerccset írassak az emlékükre. Azt szeretném, ha az utolsó betűt ezen a megemlékezésen írják bele. Nem véletlen, hogy éppen erre a különleges napra tették az ünnepséget. Ez lenne a legmegfelelőbb időpont a tekerccs befejezésére. Azután a Herzl-hegyről a Siratófalhoz vinnék a Tórárt az egész városon át, és méltó helyre helyeznék ott el, a gyerekek emlékére és lelkük emelkedésére. Tudom, hogy megvalósul majd az álmom, csak ki kell várni az idejét.”

Tova Getével találkozhatnak a Mispóhe rovatban is, a 29. és 34. oldalon

ZSIDÓK-E A FALASÁK?

HÁLÁCHIKUS KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK AZ ETIÓP ZSIDÓK VALLÁSI MEGÍTÉLÉSÉRŐL

A falasák zsidó voltának kérdését a 20. század derekán két szempontból vizsgálták: egyrészt, hogy jogosultak-e az alijára, az Izraelbe való bevándorlásra a származásuk jogán, másrészt, hogy háláchikusan tekinthetjük-e őket. Az első kérdésben Izrael Állam válasza egyértelmű igen volt: jogosultak az alijára. Ezzel párhuzamosan azonban a háláchikus státuszukról is dönteni kellett. Miben állt a probléma? OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

AZ ETIÓP ZSIDÓK BIZONYTALAN SZÁRMAZÁSA

A kérdés a Beta Izrael tagjainak háláchikus státuszáról már az etióp alija előtt felmerült, akkor, amikor megszületett a döntés arról, hogy humanitárius akciók keretében kimentik őket a mostoha körülmények közül (1977 és 1991 között).

Miben különbözött az etióp közösség helyzete a más területeken élőkétől? Abban, hogy minden más, a zsidó állam által kimenekített közösségnek élő és folytonos kapcsolata volt a világ zsidóságával, így nem merült fel kérdésként, hogy tagjaik közül ki számít háláchikusan zsidónak. Etiópiában azonban, ahogy láttuk összeállításunkban, olyan csoportokról volt szó, akikkel nem volt semmilyen dokumentált kapcsolata a zsidó világ többi részének emberemlékezet óta. Létezésükről az első rövid említések a 14–15. századból valók¹ a rabbinikus irodalomban csak a 16. századtól találunk komolyabb információkat róluk².

Az falasák nem gyakorolták a háláchikus zsidóságot, pl. nem ismerték a *Sulchán áruhot* sem (ezért nem is lehetett szó náluk háláchikus betérésről). Ez azzal magyarázható, hogy ősük talán már egy-két évezreddel ezelőtt elvesztették a kapcsolatot a többi zsidóval, és izolált világukba így nem jutottak el a háláchikus döntések.

A MEGVIZSGÁLT SZEMPONTOK

Az, hogy valaki magát zsidóként definiálja, nem elegendő ahhoz, hogy a közösség teljes jogú tagjának tekintsük: ahhoz az szükséges, hogy anyai ágon vissza tudja vezetni a származását valakiig, aki bizonyosan zsidó volt³. A Beta Izrael tagjai azonban nem rendelkeztek semmi olyan dokumentációval, ami ezt igazolta volna, és nem lehetett tudni, hogy valóban zsidó származásúak-e vagy ősük csak felvették a zsidóságot egy háláchikusan nem elfogadott betéréssel, esetleg vegyes házasságok során keveredtek-e más

nép csoportokkal. Teljesen bizonytalan volt a közösség és benne az egyének származása is⁴.

Mindezeket túl, mivel nem ismerték a háláchikus előírásokat, szinte biztos, hogy nem érvényesek a válásaik sem. Ebben az esetben egy nő későbbi házasságából született gyerek törvénytelennek minősül, aki nem is házasodhat a zsidó törvények szerint⁵. Miért a válaszok kórságát firtatják ebben az esetben: ha nem ismerték a háláchikus előírásokat, akkor már a házasságkötéseik sem lehettek kóserok?! A válasz erre az, hogy a házasságkötést sokkal könnyebb valódi háláchikus tudás nélkül, mintegy véletlenül „kóserül” megcsinálni, mint egy válást. Hiszen az eljegyzés alapja, hogy a vőlegény egy értékes dolgot átad a menyasszonynak, és azt mondja, ezáltal legyél a feleségem⁶. Ha ez megtörtént, akkor ez alapján el lehet fogadni egy házasságot érvényesnek⁷, de egy válás háláchikus követelményeinek már nem ilyen könnyű megfelelni⁸.

Két egymásból következő kérdés van tehát: egyrészt zsidók-e egyáltalán, és ha igen, akkor törvényesek-e. Vegyük figyelembe, hogy egy közösségben, amiről nem lehet tudni, mióta él elszigetelődve, elég akár néhány száz éve egy-két nem háláchikusan történő válás ahhoz, hogy napjainkra mindenki törvénytelennek számítson.

A BETÉRÉS A BIZTOSABB ÚT

Amikor a rabbik megvizsgálták ezt a kérdést, arra a meglepő eredményre jutottak, hogy kedvezőbb lenne a falasáknak, ha nem számítanának zsidónak, akkor ugyanis egyszerűen be kell térniük, és így minden kétséget kizáróan teljes jogú, kóser zsidókként lennének elfogadva. Ha azonban azt kell tárgyalni, hogy törvénytelenek-e vagy sem, arra nincs megoldás, mert egy törvénytelen zsidó nem tudja rendezni a származását, és bár egyenrangú tagja a közösségnek, nem házasodhat⁹.

A döntést 1954-ben, Jichák Ájzik Hálévi Herzog (1888–1959) Izrael akkori főrabbi hozta meg¹⁰, akinek az volt az álláspontja, tudományos kutatásokra hivatkozva, hogy a 20. századi etióp zsidó csoportok nem eredeti zsidók leszármazottjai, hanem egy olyan csoport, akiknek ősei valamikor, nem tisztázott körülmények között, felvették a zsidó hitet, és mivel ez nem a háláchá előírásai szerint történt, be kell térniük. Az évek során valóban több ezren tértek be a zsidóságba a Beta Izraelből.

A FELÜLVIZSGÁLAT EREDMÉNYE

1985-re azonban a helyzet elmérgesedett, és az Izraelbe települt falasák tüntetésekkel tiltakoztak a betéresi kötelezettség ellen. A Rabbinátus ekkor újra megvizsgálta a kérdést, és arra a konklúzióra jutott, hogy mégis elfogadhatóak zsidónak. Döntésük alapja az volt, hogy Dávid Ibn Zim-

rá (1479–1573) Egyiptom főrabbija egyértelműen azt írta róluk, hogy zsidóknak számítanak¹¹.

Erre épült az az új gyakorlat, miszerint hivatalosan a Beta Izrael tagjait zsidónak tekintik¹², de minden házasságkötés előtt egyedileg kell megvizsgálni a zsidó származásukat. Mivel hiába zsidók, megvan az esélye annak, hogy a felmenőik között előfordult vegyes házasság, ezért egy gyors betérésként megkövetelték tőlük az alámerülést (*tövílá*), de a *brit milá* megerősítéseként egy csepp vér kiserkentését (*hátáfát tám brit*) akkor már nem írták elő nekik¹³.

A HÁZASSÁGOK ÉRVÉNYESSÉGÉNEK KÉRDÉSE

Mi a megoldása ennek az álláspontnak a törvénytelen gyerekek problematikájára? Ebben a kérdésben a Rabbinátus arra az érvelésre támaszkodott¹⁴, hogy a háláchá nem ismeri el a falasák házasságát kósernek. Mégpedig nem azért, mert a vőlegény nem adott jegyajándékot a menyasszonynak¹⁵, hanem azért, mert egy házasságkötés (vagy válás) hiába felel meg minden mozzanatában a háláchában előírtaknak, csak úgy érvényes, ha két kóser tanú látta az egész folyamatot¹⁶. Kóser tanú pedig az a felnőtt zsidó férfi lehet, aki ismeri és betartja szombati előírásokat és a többi micvát is¹⁷. Csak-hogy mivel a falasák nem ismerték a háláchát, nem tudtak kóser módon szombatot tartani, így nem lehettek kóser tanúk, ergo nem beszélhetünk kóser házasságokról az esetükben, és ily módon nem volt szükségük kóser válásra sem.

Létezik egy másik vélemény is, ami szerint, aki nem azért nem tartja a szombatot, mert nem Istenfélő, hanem azért, mert nem ismeri a háláchát (*tinok senisbá*), akkor, mivel nem szándékosan szegi meg a tilalmakat, kóser tanúnak számít.

Vagyis újfent felmerül, hogy lehetek kóser házasságkötéseik, de nem lehetett kóser válásuk, így megint felmerül a törvénytelen gyerekek kérdése. Azonban a Rabbinátus ezt az érvelést az etiópok esetében nem tartotta mérvadónak.

[Ez a probléma a rabbinikus irodalomban elsősorban nem az etiópoknál merül fel, hanem főleg a karatiáknál, hisz ők se váltak el háláchikusan, amint arról egy terjedelmes héber nyelvű értekezésemben is írtam¹⁸. Az ő esetükben azonban nem merült fel az esetleges, nem-zsidókkal való házasságkötés, hiszen ők olyan szigorúan zárt közösségben éltek, ahol még a betérést sem ismerték el, így vegyes házasságoktól nem kell tartani.]

A JELENLEGI GYAKORLAT

Az izraeli rabbik nem voltak jártasak a bonyolult etióp származási kérdésekben, ezért a Rabbinátus etióp vallási vezetőket (*kész* vagy *káhen*) jelölt ki és hatalmazott fel, akik igazolást állíthatnak ki ahhoz, hogy Izraelben házasságot köthessenek a falasák¹⁹. Számomra nem egyértelmű, hogy ezek a *készek* megkövetelték-e a fent leírt alámerülést vagy eltekintettek-e tőle a gyakorlatban. Azonban egy pár hónappal ezelőtt, 5780. chesván 3. napján a Rabbinátus hivatalosan eltörölte az alámerülés követelményét, ezzel teljes egészében elfogadva Ovádjá Jozséf (1920–2013) volt országos főrabbi véleményét²⁰.

Végezetül szeretném hangsúlyozni, hogy a fentiekben leírtak csak a *Beta Izrael*hez tartozó etiópokra vonatkoznak. A *Falas Murahoz* tartozó etiópoknak, ha zsidóként szeretnének élni, mindenképpen be kell térniük, hiszen ők a 19. század második felétől áttértek a kereszténységre, így senki nem állítja róluk, hogy megtartották volna a háláchikus zsidó származást.

¹ Lásd Michael Corinaldi: *Ethiopian Jewry - Identity and Tradition* [héber] 102–116. oldal; ² *Uo.* 117–128. oldal; ³ Lásd *Sulchán áruh* EH 4:20.; ⁴ Lásd Corinaldi *uo.* 6. oldal; ⁵ *5Mózes* 23:3.; ⁶ *SÁ* *uo.* 27:1.; ⁷ A falasák házassági szertartás leírását lásd Michael Corinaldi: *Ethiopian Jewry - Identity and Tradition* 77–81. oldal; ⁸ A falasák válási szertartásának leírása lásd *uo.* 81–82. oldal; ⁹ Corinaldi *uo.* 242. oldal Herzog főrabbi levele. Lásd még *uo.* 121. oldal; ¹⁰ Említi Corinaldi *uo.* 193. oldal; ¹¹ HÁRÁDBÁZ responsuma 8. kötet 179. fejezet; ¹² Ovádjá Jozséf rabbi: *Jábiá omer* responsum 8. kötet EH 11. fejezet; Corinaldi *uo.*; ¹³ A Rabbinátusi Tanács döntését idézi Corinaldi *uo.* 217. oldal; ¹⁴ Lásd Slomo Mose Amar: *Sémá Slomo* responsum 5. kötet EH 3–4. fejezet; ¹⁵ Ez az érvelés is részben felmerül, lásd *Jábiá omer* *uo.* 8. paragrafus; ¹⁶ *SÁ* *uo.* 26:1., 27:1.; ¹⁷ *Uo.* CM 34:1–2., 24.; ¹⁸ Megjelent az *Ohr Jiszráel* rabbinikus folyóiratban, 54. szám 93–122. oldal, 55. szám 70–95. oldal. Lásd még *uo.* 58. szám 117–132. oldal; ¹⁹ Lásd Corinaldi *uo.* 227. és 229. oldal; ²⁰ Lásd fent 12. lábjegyzet.

Imádságok a járványok idejére

A mostanihoz hasonló, világméretű járványt kiváltó betegségek végigkísérik az emberiség történelmét, és természetesen a zsidó szokások és imák között is találunk olyanokat, melyek ezekkel foglalkoznak. Most induló sorozatunkban ezekkel ismerkedünk meg. CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

IMÁK AZ EGÉSZSÉGÉRT HÉTKÖZNAPO ÉS ÜNNEPEKEN

A mindennapi imák között, a naponta háromszor elmondott Ámidában szerepel a „*báruach rofe cholim*” áldás:

Gyógyíts meg minket, Örökkévaló, és meggyógyulunk, ments meg minket, és megmenekülünk, mert Téged dicsérünk. Hozz teljes gyógyulást sebeinkre, mert Te, Örökkévaló Király hűséges és irgalmas vagy. Áldott vagy Te, Örökkévaló, aki meggyógyítja népe, Izrael betegeit.

Más imáinkban is felbukkan a betegség és a járvány, például a nagyünnepi *Unetáne* tokesben: „*Újév napján lesz megírva és Jom kipur napján megpecsételve... ki marad életben és ki fog meghalni, ... ki járványban... De a bűnbánat, az ima és a jótékony adakozás elhárítja a rossz végzést.*” A jól ismert *Ávinu Málkénu* imában pedig ezt mondjuk: *Atyánk, Királyunk, hársíts el járványt... szövetséged tagjai fölül!*

A BETEGSÉGEK FELBUKKANÁSA

A Tóra először Jáákovval kapcsolatban említi a betegséget. A midrás szerint korábban az emberek hirtelen haltak meg, amikor megöregedtek, ám a harmadik ósapa időt kért az Örökkévalótól, lehetőséget a visszatekintésre, számvetésre, megtérésre, hogy méltón elbúcsúzhasson szeretteitől. Az Örökkévaló eleget tett a kérésének, és elhozta a betegségeket a földre. Jáákov a halálos ágyán áldásokat osztott, ahogy apja és nagyapja tette. Ekkor jelentették Józsefnek (1Mózes 48:1): „*Íme, atyád beteg.*” Bár József pontosan tudta, hogy apja a halálos ágyán fekszik, mégis külön felhívták a figyelmét a betegségére, amit a Tóra egyébként Egyiptomhoz köt:

„Ha hallgatni fogsz az Örökkévaló, a te Istened szavára és azt, ami helyes az ő szemeiben teszed, figyelsz parancsolataira, megőrzöd mind a törvényeit: mind azt a betegséget, melyet Egyiptomra bocsátottam, nem fogom rád bocsátani, mert én vagyok az Örökkévaló, a te gyógyítód.” (2Mózes 15:26.)

BETEGSÉGEK FÖLDJE

Egyiptom, metaforaként, a betegségek földje. Nem csak a tűzcsapásban szereplő kelések és dögvész földje, hanem

a legkomolyabb emberi betegségé, a túlzásé: a túlzott anyagiasságé, az eltúlzott felhalmozásé. Egyiptom saját kapzsiságának betege és egyben szolgája lett. A túlzást azonban mindig megelőzi a jólét: a felhalmozásnak sokszor képtelenek vagyunk gátat szabni. A fogyasztás, a birtoklás vágya, a soha nem elég érzése tartotta hatalmában Egyiptomot. A jólét megtestesítője és a legnagyobb felhalmozó maga József volt, aki okos előrelátásával megmentette ugyan az éhínségtől Egyiptomot és saját kiterjedt családját, ám egyben megalapozta a vég nélküli felhalmozás kultúráját is. Apja betegségének híre figyelmeztetés volt, nem csak egyszerű orvosi információ. Jáákov ósapa betegsége egy kor végét jelentette: az okos tartalékolás életet adott a népnek, az esztelen felhalmozás azonban a túlzott luxus kényelmét, egyben a felejtést és a beolvadásra való hajlandóságot jelentette a zsidók számára.

A LELKÜNKBŐL FAKADÓ BETEGSÉG

A Tóra arra tanít, hogy a teremtés csodás lehetőségeket biztosít a számunkra, ám ha visszaélünk vele, akkor hatalmas veszélyeket hordoz. Érdekes, hogy épp ezt hangsúlyozzák sokan a mostani járvánnyal kapcsolatban. A túl sok semmiből sem egészséges. Fel kell ismernünk a bőség és a jólét áldása és a fölöslegesen sok birtoklásának átka közti különbséget. Ez az, amit egyre gyakrabban hallunk manapság: korunk túlzó életmódjának véget kell vetni. Az észszerűség, az okos beosztás ideje jön, amikor újra megtanuljuk értékelni, amink van. A Tóra, a könyv, mely a világ „alaprajza”, amiben minden megtalálható, természetesen ezt az útmutatást is tartalmazza.

A fentiek mellett a Tóra egy spirituális eredetű betegségről, az egyes embert sújtó, leprászerű *cáráatról* is beszámol. Ez nemcsak emberek bőrén vagy szövetén, hanem épületeken és használati tárgyakon, pl. ruhán is megjelenhetett. Elsősorban a pletykálgatás, a rossz nyelv, a mások rossz hírének keltése, illetve a felfuvalkodottság válthatta ki a Szentélyek idejében, és meghatározott ideig tartó elkülönítéssel, mikvében való megmerüléssel lehetett kigyógyulni belőle. Ne árts! – mondja a zsidóság, ám éppen ez az a parancsolat, melyet a cáráatban szenvedő áthágott. Mivel ez a bűn szétszakíthat közösségeket, tönkretelhet családokat és emberi kapcsolatokat, a gyógyításához – az előírt áldo-

zatokon kívül – hozzátartozik a közösségtől való elkülönítés, így a bűnös – szó szerint és átvitt értelemben is – a saját bőrén tapasztalja meg tettének következményeit, a kizártságot és az egyedüllétet.

A Tóra egy olyan fajta cáráatot is bemutat, melynek jelei a házon mutatkoztak. Ez csakis egy Izrael földjén álló ház esetében volt lehetséges. Amikor a zsidók a sivatagi vándorlás végén letelepedtek, már nem függtek minden szempontból egymástól, és fennállt a veszélye annak, hogy bezárkóznak a házaikba, és nem foglalkoznak mások szükségleteivel.

Amikor a Tóra a cáráattal sújtott ház tulajdonosáról beszél, azt írja: „ő, akinek a háza magához tartozik”. Azt mondja erről a Talmud (*Joma* 11b), hogy a magához kifejezés arra vonatkozik, hogy csak magának tart meg mindent, nem ad másoknak abból, amije van. A Tóra kiemeli a személyes tulajdon védelmének fontosságát, ám nem tartja megfelelő álláspontnak, ha az ember senki mással nem foglalkozva, csak saját magába zárkózva él, egyedül élvezve azokat a javakat, melyeket az Örökkévaló neki személyesen, és általa egész Izrael népének juttatott.

A Rámbám (Maimonidész) *Misné Torá* című művében úgy magyarázza ezt, hogy a ruhákra és az otthonokra kiterjedő cáráát nem természetes jelenség, és elsősorban oktatási célt szolgál, vagyis felhívja a figyelmet az önzés és a rossz nyelv negatív mivoltára: „Amikor valaki pletykálkodik, háza falának színe megváltozik... Ha folytatja gonosz viselkedését, az általa viselt ruhák színe megváltozik. Ha még mindig folytatja gonoszságát... bőre is megváltozik, és cáráát sújtja őt. Emiatt elszigetelik, és egyedül kell maradnia, hogy ne vehessen részt a gonoszok beszédében...”

Igen érdekes, és az előzővel gyökeresen szembeméző megközelítést olvashatunk azzal kapcsolatban, hogy a tórai szöveg már-már örömtelinek írja le azt az eseményt, hogy Izrael földjére érve a zsidók otthonait cáráát sújtotta. Az egyik leghíresebb talmudi bölcs, Simon bár Jocháj rabbi így magyarázta ezt: amikor a kánaáni népek meghallották, hogy közelednek a zsidók, mezőjükön és házaikban rejtették el a vagyonukat. A Szent, áldott legyen, azt mondta: „Azt ígértem az ősapáinknak, hogy minden jóval teli országba viszem be a gyerme-

keiket.” [Most pedig eldugták előlük az értékeket, és nem találunk rájuk.] Mit tett tehát erre az Örökkévaló? Poklossággal sújtotta [az Izraelben letelepedett zsidók] házaikat, és ők lerombolták azokat, így találtak rá a [z elrejtett] kincsekre.

Ugyanaz az esemény tehát vezethet büntetéshez vagy jutalomhoz, szolgálhat figyelmeztető jelként vagy útmutatásként és a jóléthez vezető útként. Fontos lecke ez számunkra: az embernek képesnek kell lennie arra, hogy értelmezze e jeleket és tudja, hogy számára az adott jel milyen tartalmat hordoz – útmutatás vagy figyelmeztetés, büntetés vagy éppen jutalom.

VISSZATÉRÉS A GYÖKEREKHEZ

Könnyen belátható, hogy napjainkban sincs ez másként. Részben a Tórától és a micvától való eltávolodás és az oktan gyűlölet, részben pedig az esztelen felhalmozás, a végtelen anyagiasság és szükségtelen pazarlás korában ez a hirtelen támadt és félelmetes sebességgel terjedő járvány éppen a fentiekre figyelmeztet, ám egyben új lehetőségeket, korábban nem tapasztalt lehetőségeket is nyithat a számunkra. Tanuljunk meg az isteni parancsolatok szerint élni, tiszteljük, becsüljük egymást, és a materiális javak helyett inkább az emberi kapcsolatoknak és a spiritualitásnak tulajdonítsunk kiemelkedő jelentőséget. A távolságtartás, maszkok, kesztyűk és folyamatos fertőtlenítés korában hirtelen felértékelődnek a közvetlen emberi kapcsolatok. Talán éppen ez a járvány üzenete, hogy találjunk vissza családunkhoz, otthonainkhoz és tanuljunk meg értékelni az embertársainkkal együtt töltött időt?

Mindannyian azért imádkozunk, hogy az Örökkévaló minél hamarabb eltávolítsa közülünk ezt a járványt, hogy újult szemlélettel és az Örökkévaló iránti hálával eltelve és a történelemből tanulva folytathassuk tovább hétköznapi életünket. Mindeközben tartsuk szem előtt: minden, ami történik velünk, akár pozitív, akár negatív, az Örökkévaló Istentől ered és üzenetet hordoz a számunkra. Éljük az Örökkévaló útmutatásainak megfelelően, tegyünk jót másokkal, és ez hozza el számunkra a végső megváltást, reményeink szerint minél hamarabb, még napjainkban!

AKIK A VÍRUSBAN ODAVESZTEK

A koronavírus-járvány pusztítása az ortodox zsidó közösségeket, főként az Egyesült Államokban, de Izraelben is, még súlyosabban érintette, mint a lakosság más szegmenseit. Az okokról túl sokat nem tudhatunk, azonban minden bizonnyal az is közrejátszik a pusztítás mértékében, hogy ezen közösségek tagjai gyakrabban és intenzívebben érintkeznek egymással, rendszeres zsinagógai látogatásokkor, esküvőkön és más családi eseményeken. MEGYERI ANDRÁS JONATÁN ÍRÁSA

A járvány nem válogat és mindegyik testvérünk elvesztése pótolhatatlan űrt hagy a zsidó nép szívében, szülők és nagyszülők, sokszor fiatal emberek lettek a COVID-19 vírus áldozatai. Mindegyik áldozat sokkal többet érdemel, mint egy rövid megemlékezés, ebben az írásban mégis hat, kifejezetten rabbinikus szempontból kiemelkedő személyiséget szeretnénk bemutatni, remélve, hogy írásunk hozzájárul az ő, és rajtuk keresztül minden más áldozat lelkének gyorsabb feljutásához a Teremtő dicsfénye elé.

YAAKOV PERLOW RABBI, A NOVOMINSZKER REBBE

A novominszki dinasztia negyedik rebbéje az Egyesült Államokban született 1930-ban, édesapja, a harmadik novominszki rebe, Nachum Mordecháj már 1930-ban elhagyta az Öreg Kontinentst, és 1933-ban, apja halála után, már Amerikában építette a novominszki udvart. Yaakov Perlow 1976-ban vette át a dinasztia irányítását.

Híresen nagy tudása mellett közösségi szolgálata kiemelte őt más hászid vezetőktől. Évtizedekig szolgált a vallásos zsidóság jelentős részét tömörítő Agudath Israel szervezetben, melynek rabbinikus elnöke is volt. Az udvar központját a brooklyni Borough Parkban építette fel, ahol prominens jesivát is alapított, Kol Jehuda néven, nagybátyja, Jehuda Arje Leib Perlow után, aki korábban szintén novominszki imaházat működtetett a brooklyni Williamsburgben.

Yaakov Perlow rabbi termékeny író is volt. Első felesége, Yehudis, húsz évvel ezelőtti halála után a rebbe újraházasodott, második felesége Mirjám még most is él. Első házasságából négy gyermeke született, két lány, Feiga Dina és Sarah Chana és egy fiú ikerpár, Yehoshua Heschel és Alter Yisrael Shimon rabbik. A rebbe halála előtt a két fiút egyforma jogon tette meg utódjának.

A novominszki rebbe közeli jó kapcsolatot ápolt a chábád mozgalommal, ez a kapcsolat már generációkra visszamenő volt. A közeli viszonyt példázza, hogy a dinasztia második rebbéje, Alter Yisrael Shimon részt vett a hetedik

és jelenlegi lubavicsi Rebbe esküvőjén, melyet a hatodik lubavicsi Rebbe 1928-ban, Varsóban rendezett. A két vezető, csakúgy, mint utódaik, baráti viszonyt ápoltak. Yaakov Perlow többször tett látogatást a lubavicsi központban és egész életében szoros kapcsolatot ápolt a Rebbével.

Végül egy személyes megjegyzés: e cikk írójának többször volt szerencséje találkozni és áldást kapni a novominszker rebbétől, személyes kötődésem azért is szoros, mert Yaakov Perlow évtizedekkel korábban abban a brooklyni jesivában tanult, mint jómagam.

LEIBEL GRONER RABBI, A REBBE TITKÁRA

Szinte nem is látni a Rebbéről olyan videót, melyen ne lenne látható Leibel Groner rabbi, a Rebbe egyik személyi titkára, aki gondoskodott a Rebbe minden szükségletéről. Groner rabbi prominens lubavicsi hászid családból származott, 1931-ben az Egyesült Államokban született és a lubavicsi Tomchei Temimim jesivában folytatta tanulmányait. Kapcsolata a Rebbével már gyerekkorában elkezdődött, és mielőtt a Rebbe magára vette volna a chábád mozgalom irányítását és a szervezet oktatási ágát vezette, Groner rabbi már mellette dolgozott. Később, mikor a Rebbe 1951-ben elfoglalta a vezetői széket, Groner rabbi személyi titkárként csatlakozott hozzá. A Rebbe egy alkalommal úgy referált Groner rabbira, hogy „a tábornokom.” Groner rabbi felesége és gyermekei gyászolják, akik mind *shlich* (küldött) feladatokat látnak el a világ minden pontján. Groner rabbi 88 éves volt.

YOSEF KALISH RABBI, AZ AMERIKAI ÁMSINOVER REBBE

Ámsinov az egyik legrégebbi hászid dinasztia, melynek harmadik generációja után a dinasztia kettévált, Yosef Kalish rabbi az egyik ágának volt ötödik nemzedéke. Az amsinovi rebbe 17 éve, apja, a dinasztia ezen ágának rebbéje, Reb Yitzhok után vette át az udvar irányítását, ismert volt arról, hogy elődjéhez méltóan a nap túl-

nyomó részét tóran tanulással töltötte, szinte minden nap hajnalba nyúlóan. Az imádkozások is hasonlóan hosszúak az amsinovi udvarban, a tanulásban és az imában való elmélyülés fontos szerepet játszik e hászid udvar hagyományában. Az amsinovi rebbe 63 éves volt, felesége mellett két fia és négy lánya gyászolja.

szosabb angliai zsidó vezető volt, 1971-ben házasodott, hét gyermeke közül két fiú, Yisrael és Chájim maguk is rabbinikus pozíciót töltenek be. Pinter rabbit 71 éves korában ragadta el a koronavírus.

ELIJAHU BAKSHI-DORON, A RISON LECION

Eliyahu Baksi-Doron rabbi 1941-ben Jeruzsálemben született, és 1995 és 2003 között töltötte be a zsidó állam szefárdi főrabbijának pozícióját.

Baksi-Doron rabbi különböző izraeli jesivákban tanult, így például a híres Jesivat Hebronban, és szoros kapcsolatot ápolt nemzedékének számos háláchikus (vallásjogi) szaktekintélyével, így például Shalom Elyashiv, Betzalel Zolty és Ovadia Josef rabbikkal is. Baksi-Doron rabbi volt az első nem iraki származású szefárdi főrabbi Izraelben. Ismert tudós volt, már fiatal korában a híres és prominens szefárdi Porát Jozsef jesivában tanított. Baksi-Doron rabbi számos olyan háláchikus döntvényt hozott, melyek többek egyet nem értését vívták ki. Minden erejével az asszimiláció ellen küzdött, szigorúan elítélte a reform mozgalmat, melyet az asszimilációhoz vezető útnak tartott. Mindeközben az élvonalban küzdött a vallások közti párbeszéd ügyéért, 2000-ben, áskenázi főrabbi kollégájával, Yisrael Meir Lauval a Vatikánban is látogatást tettek. Báksi-Doron rabbi a reform mozgalom vehemens ellenzése ellenére elhivatott támogatója volt a női vallásos oktatásnak és annak, hogy nők is minél nagyobb szerepet vállaljanak a vallásos oktatásban. Felesége, Eszter 2005-ben halt meg, 10 gyermekük gyászolja. Báksi-Doron rabbi 78 éves volt.

AVRAHAM PINTER RABBI, LONDONI KÖZÖSSÉGI VEZETŐ

Avraham Pinter rabbi, aki 1949-ben a londoni Stamford Hill negyedben született, egész életében az angliai zsidó közösséget szolgálta és vezetője volt a Yesodei Hatorah ortodox lányiskolának. Pinter rabbi az egyik legbefolyá-

YAAKOV SHWEI RABBI, A CROWN HEIGHTS-I BÉT DIN TAGJA

Shwei rabbi 1934-ben született, és a chábád-lubavicsiközösség, a brooklyn-i Crown Heightsban található központja rabbinikus bíróságának volt prominens tagja. Crown Heights egyik főrabbijaként a közösség kóser

élelmiszerek rituális felügyeletét is kezébe vette. Halála után a Crown Heights-i bét dinnek három vezető rabbi maradt, Avraham Osdoba, a bíróság vezetője, Yosef Heller és Yosef Braun rabbik.

AVRAHAM, ISMERTEBB NEVÉN ROMI COHN

Romi Cohn 1929-ben, Pozsonyban született, és Szlovákia náci megszállását követően családjá sikeresen Magyarországra menekítette. Anyja és négy testvére koncentrációs táborban végeztek. Cohn 1944-ig Pápán, az ottani hászid jesivában tanult, aztán visszatért Szlovákiába, és csatlakozott a nácik ellen küzdő partizánokhoz. Ezalatt az időszak alatt 56 család életét sikerült megmentenie.

Romi Cohn az Egyesült Államokba települve hamar igen tehetős lett, az ingatlan üzletben számos nagyszabású projektet vezetett. Nem sokkal azelőtt, hogy elkapta volna a koronavírus, idén januárban az Egyesült Államok kongresszusában, az Auschwitz-Birkenau-i haláltábor 75 éves felszabadulásának megemlékezésén őt érte a megtiszteltetés, hogy elmondja a nyitóimát. Cohn híres *mohel* (rituális körülmetélést végző szakember) is volt, felesége, Malvin gyászolja, gyermekük nem született.

JOM HÁÁCMÁUT A FÜGGETLENSÉG NAPJA

A zsidó év során a tórai ünnepeken kívül egyéb, történelmi eredetű jeles napokat is megünneplünk. Ezek közül kiemelkedik Izrael legfőbb nemzeti ünnepe, a függetlenség napja, héberül Jom háácmáut, mely a holokauszt emléknapjával induló, egyhetes megemlékezés- és ünneppsorozatot zárja. NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA

A történelmi események összejátékosaként a XX. század közepére a szentföldi zsidó közösségnek lehetősége nyílt arra, hogy – egykori, kétezer évvel korábban elvett területének egy darabján – kikiáltssa a modern kori Izrael Államot. A formális függetlenedés előzményeként felsorolhatjuk a XIX. század végétől egyre inkább megerősödő cionista mozgalmat, illetve az ennek nyomán beindult alijahullámokat, az 1912-es, független zsidó államot ígérő Balfour-nyilatkozatot, a palesztinai brit mandátum lejártát, a XX. század első felének a holokauszt által betetőzött európai eseményeit, és természetesen a hazatérésről szőtt, kétezer éves álmodást is. Fontos kiemelni, hogy ez utóbbinak semmivel nem volt kisebb szerepe az állam létrejöttében, mint a történelmi helyzetnek, hiszen kétezer éve imádkozunk a visszatérésért, kétezer éve fordulunk imáinkkal Jeruzsálem, a zsidó nép örök fővárosa felé és kétezer éve siratjuk a Szentély pusztulását.

Az ENSZ 1947-es felosztási terve szerint két ország jött volna létre a mai Izrael területén: egy zsidó és egy arab államalakulat, melynek Jeruzsálem lett volna a nemzetközileg felügyelt, megosztott fővárosa. Az arab országok azonban már akkor is elutasították ezt a javaslatot – mely a mai napig az egyre inkább nyilvánvaló módon kivitelezhetetlen „kétállami megoldás” alapját képezi –, így a területen végül egy zsidó állam

jött létre, bizonyos részeket pedig Jordánia és Egyiptom szállt meg.

A palesztinai brit mandátum lejártával 1948-ban, új év hónap 5-én (abban az évben május 14.), egy fél évvel korábban hozott ENSZ-határozat nyomán megalakult a modern kori Izrael Állam. Ez lett Izrael Állam függetlenségi napja. A kétezer éve száműzetésben élő zsidó nép ismét államot alapíthatott. Az állam létrejöttét leendő első miniszterelnöke, Dávid Ben-Gurion jelentette be Tel-Avivban, Herzl Tivadar hatalmas portréja alatt, óriási ünneplő tömeg előtt. Jeruzsálemben ostromállapot volt, ezért nem lehetett az ősi fővárosban kikiáltani a függetlenséget. Ben-Gurion beszédét a Kol Jisráel (Izrael hangja) rádió élő egyenes adásban közvetítette. A híres beszéd e szavakkal kezdődött: „Ezennel kihirdetem Izrael Állam megalakulását”.

Érdekesség, hogy a mandátum csak új év hónap hatodikán járt le, mivel azonban ez a nap szombat esett, a függetlenséget már előző nap, pénteken nap közben kihirdették azal a kitérrel, hogy a palesztinai brit mandátum aznap esti lejártával lép csak életbe. Az örömet beárnyékolta, hogy még aznap megkezdődtek az összecsapások az ország arab lakóival és a környező arab országokkal. Ez volt Izrael függetlenségi háborúja. És bár a harcok azóta sem szüntenek meg, az ország él és virágzik.

Jom háácmáut általános és nagyon szigorúan vett állami munka-

szüneti nap, ünnepségek, családi és baráti összejövetelek napja. Az ország a függetlenségi naphoz vezető héten megtelik kisebb-nagyobb zászlókkal. Az autók ablakán is lobog a kék-fehér zászló, és az integet a keretből és a házak ablakaiból is. Szó szerint kék-fehérbe öltözik minden és mindenki, akinek fontos e nap. Az állami óvodákban Izraelről szóló dalokat tanulnak a gyerekek, az iskolákban pedig részletesen megismerik a történelmi körülményeket.

Jom háácmáut azonban elválaszthatatlan az azt közvetlenül megelőző *Jom házikárontól*, az emlékezés napjától. Mielőtt megünneplennék fejlődő és virágzó államunkat, fejet hajtunk azok előtt, akik az életüket adták azért, hogy mi itt lehessünk. A központi állami ünnepséget erev Jom háácmáutkor, vagyis este tartják a jeruzsálemi Herzl-hegyen. (Ahogy minden más zsidó ünnep, úgy ez is este kezdődik.) Felvonják az előző nap leeresztett kék-fehér zászlót, beszédek hangzanak el és tizenkét kiválasztott személy meggyújtja az Izrael törzseit szimbolizáló tizenkét fáklyát „letiferet mediná Jisráel” – Izrael Állam dicsőségére. A fáklyák fellobbantását minden évben olyan egyénekre bízzák, akik életművükkel példát mutatnak. Az egyenes adásban követhető fáklyagyújtás jelzi az izraeli hősi halottak emléknapjának végét és egyben az azt követő függetlenségi nap kezdetét. Természetesen elhangzik a Hátikvá, a nemzeti himnusz is. A

városok, települések is megtartják a maguk ünnepségét, bemutatókkal, beszédekkel, fáklyagyújtással és az elmaradhatatlan tűzijátékkal.

Míg az este a központi ünnepségé, a rá következő nap a családé és a barátoké. A magánházak kertjei és a közparkok egyaránt megtelnek kisebb-nagyobb csoportokkal, akik Jom háácmáut hagyományos menüjét fogyasztják: kis kerti grillen, vagyis *mángálon* készítenek *ál háést*: tűzön sült húst és zöldségeket. Ezt aztán pitával, sok salátával, csicseri-borsóból készült humusszal, illetve szezámagból készült tchinával fogyasztják.

A függetlenség napján a televízió és a rádió az ünneppel kapcsolatos műsorokat sugároz, izraeli filmet vetítenek és élőben közvetítik az ünnepségeket. Ezen a napon tartják a nemzetközi bibliaismereti verseny – *chidon Tánách* – döntőjét, amit milliók kísérnek figyelemmel. A versenyen résztvevő diákoknak szinte fejből kell ismerniük a zsidó Bibliát ahhoz, hogy sikeresen szerepelhessenek. Ezen a napon adják át a rangos Izrael-díjat is. Számos katonai intézmény látogatható és sok helyre díjmenetesen léphetnek be a látogatók – ha beférnek. Hiszen ilyenkor a fél ország úton van.

A nap jelentőségét egyébként az

is mutatja, hogy az izraeli főrabbinátus már 1950-ben, mindössze két évvel a függetlenség kikiáltása után úgy döntött, hogy Jom háácmáutkor, akárcsak számos más ünnepnapon, el kell mondani a *hálélt*, a zsoltárokból álló, hálaadó imafüzért. Ez a szokás a vallásos-cionista közösségekben bevett gyakorlattá vált, ám a cháredi közösségek nem gyakorolják. Előbbiek a vidám ünnepelés mellett mély spirituális tartalommal töltik meg ezt a napot, mert az újjászületett zsidó államban és a diaszpórában élő zsidók tömegeinek hazatérésében az ősi próféciaik beteljesülését látják. E közösségekben Jom háácmáutkor ünnepi ruhát öltenek.

Ebben az évben természetesen minden másként volt. Másként zajlottak az ünnepségek és másként ünnepeltek a polgárok is, hiszen a teljes kijárási tilalom miatt senki nem hagyhatta el a települést, ahol lakik, illetve – nagyobb városokban – a kijelölt körzetet. Online megemlékezésekkel, a virtuális térben folytatott beszélgetésekkel és számítógépes üzenetekkel tüzdelve zajlott le Izrael 72. függetlenségi napja. Voltak, akik saját házuk előtt terített asztallal ünnepeltek „együtt” tisztes távolságból a szomszédokkal, máshol a teraszokra vo-

Reuven Rivlin és Deutsch Elisa

nultak egy közös éneklés erejéig, és egy telefonos fejlesztésnek köszönhetően Reuven Rivlin államelnök is megjelenhetett bárkinek a nappalijában. „Köszönöm, hogy meghívtak, hogy biztonságos módon meglátogassam önöket. Hogyan ünneplik Jom háácmáutot?” – tette fel a kérdést a háromdimenziós kép, amivel természetesen fényképezkedni is lehetett.

Az izraeli légierő gépei Tel Aviv fölött

HOLOKAUSZT-ÉLMÉNNYEL a vírus elleni szolgálatban

Székely Edith 83 évesen ugyanabban a kerületben éli át a koronavírus miatti elzárást, ahol 75 évvel ezelőtt gyermekként bujkált a nácik és a nyilasok elől. Miben tud segíteni telefonos lelki-segély-alapítványa az embert próbáló időkben? **WALLENSTEIN RÓBERT INTERJÚJA**

– Amikor először kerestem telefonon, említette, sok a dolga, beszéljünk másnap, és ha lehet, hívjam délután. Szereti a délutánt. Az alapítványa neve is DélUtán. Miért?

– Jung szerint az idős kor a zenit után következik, az élet délutánján. Innen jött az elnevezés. Kezdetben 60 felettieket szolgáltunk csak, később azt láttuk, hogy sokkal fiatalabbak számára is nyújthatunk segítséget, olyanoknak, akik már 40 év felett nem találnak munkát, ezért kilátástalanságukban segítséget keresnek. Mivel a telefonszolgálat mellett minden modern online platformon keresztül is segítünk, ma már a 18 év felettiek is fordulnak hozzánk.

– Sokkal több a dolguk manapság?

– Természetesen. 22 éve kezdtük a munkánkat, összesen 60 munkatársunk van, telefonos ügyeletet 23-an látnak el. A kezdetektől alapelvünk, hogy mindenki önkéntesen dolgozik, a vezetőség is. Azt gondolom, hogy ebben különbözünk a többi lelki-segély-szolgálattól. Alapítványként működünk, pályázatokból élünk.

Évente 6500-7000 hívásunk van, jelenleg este 6 és 9 között várjuk a telefonokat, de az internetes felületen érkező kérdéseket folyamatosan nézzük. Ennyire forgalmas napjaink különben még nemigen voltak, kénytelenek vagyunk egy-egy hívást időben korlátozni.

Jelenleg az irodánkban nem lehet senki, mindenki az otthonából dolgozik. Ezért a zöld számos hívásokat irányítottuk a saját otthonainkba.

– Nagy különbség van a vírus miatti megkeresések és az átlagos telefonok között?

– Alapvetően igen, mert most meglepően sok olyan telefon is érkezik, amelyekben alapinformációkat próbálnak megtudni. Sokan keresnek minket olyan vidéki helyekről, ahol nincs internet, és az emberek nem nagyon tudnak eligazodni a rádió vagy a televízió hírei között.

Többnyire idősebb emberek telefonálnak, akik egyedül élnek, kicsiny falvakban. Sehova sem mehetnek, akárcsak én, és nem tudják, kihez fordulhatnak.

– Mégis miben tudnak ezekben a napokban segíteni?

– Abban például, hogy megpróbáljuk elmagyarázni nekik, honnan hozzák a kenyeret meg a tejet.

Most nagyon leegyszerűsödött minden. Annyira, hogy pont egy ilyen holokauszt túlélőnek, mint amilyen én is vagyok, talán sokkal könnyebb azonosulnom a hívókkal.

– Mire gondol pontosan?

– Hát arra, hogy én a háborúba születtem bele.

– Erről direkt kérte, hogy ne nagyon beszéljünk. Pedig nyilvánvaló, hogy 6-7 éves korában élete legnagyobb traumáján mehetett keresztül.

– Semmiért nem adnám azt, amit akkor megtanultam. Attól vagyok még mindig itt. Kérem, tekintsen el attól, hogy részletesen kérdez arról,

mi is történt velem. Legyen elég anyyi, hogy ugyanabban a kerületben, ahol most is lakom, a Ferencvárosban, bujkálás közben éltem át olyan dolgokat, amely az élet legnagyobb leckéje volt, a közvetlen élet és halál kérdéséről döntő megmérettetés.

Tapasztalhattam valamit, ami arra készítetett, hogy elfogadjam, fel lehetett nőni olyan körülmények között is. Sokszor eszembe jut, hogy az én unokáim vajon mennyire tanulják meg azt, hogy lehet érettebben is viselkedni az „ezt sem kérem, meg azt sem kérem” – mentalitásnál.

– Pár napja a németországi Hessen tartomány pénzügyminisztere a vonat elé vetette magát, állítólag azért, mert nem tudott megbirkózni a koronavírus okozta nehézségekkel. Az önközöz telefonálóknál milyen arányban jellemző az öngyilkossági hajlam?

– A magány, az elszigetelődés nem újdonság a DélUtán hívóinál. Az életterület korlátozó újabb rendelkezésekre azonban az idősök nemcsak rugalmatlanul reagálnak, de azok sokakban pánik félelmet is generálnak. Hívóink jelentős százalékát érinti valamilyen fokban a demencia is.

A halottak fertőzöttségi szintjét – gondolom – nem szokták hitelt érdemlően regisztrálni. Az idősöknek már természetesen vannak alapterbetegségeik, akár ezeket is felelőssé tehetjük a halálukért. Hiteltelen lenne megtippelni, hány halálesetet okoz a vírus, hányat a szuicid menekülési kísérlet, a túlélési erőfeszítésekbe való belefáradás...

– **Szintén a közelmúltban derült fény egy szomorú jelenségre: a karantén idején sok otthonban növekszik a családon belüli erőszak. Mennyire tapasztalják ennek a valóság tartalmát eddig?**

– Az elején vagyunk egy megjósolhatatlanul alakuló folyamatnak. Hosszú ideje képzelt ellenségek hibáztatására épül a politika. Nem csoda, hogy az idősektől való ellenséges elhatárolódásnak is számos jelét tapasztaljuk már.

Meg kell azonban emlékeznünk rengeteg pro bono segítsérről is. Ezek erősíthetik a jövőbe vetett hitünket.

– **Miért választotta ezt a tevékenységet? Mi vitte ebbe az irányba?**

– Megözvegyültem, és elvesztettem az étellel való kapcsolatomat, egyszerűen kicsúszott a talaj a lábam alól. Pedig voltak fontos feladataim, például volt egy rám bízott gyerek, akit fel kellett nevelni. Akkoriban reklámgrafikusként dolgoztam főállásban. Egész véletlenül rátaláltam a „Kék Vonatra”, amely egy segélyszolgálat, és gyerekekkel foglalkozik. Ott kezdődött új hivatásom, nagyon sokat tanultam a gyakorlatból. Pár évvel később csináltuk meg a DélUtánt.

– **Hogy telnek mindennapjai? Elvileg csak három órában van telefonos szolgálatuk, mégis azt hallottam önről, hogy nagyon keveset, alig 4-5 órát alszik naponta.**

– Sokat kell dolgozni, hogy fenn tudjunk maradni, minden szabadidőmben a pályázatokat írom, nincs olyan, aminek ne mennék neki. A mi működésünkhöz évente mintegy négymillió forintba van szükségünk. Tavaly egy fillér állami támogatást nem tudtunk szerezni, erő tartalékaink végét járjuk. Ráadásul az, hogy a zöld számot nekünk most át kellett irányítani a saját készülékeinkre, rengeteg plusz költséget is jelent.

Ezzel együtt nekem ez a munka olyan a kezdetektől, mint egy terápia. Mivel az én családom, az unokáim külföldön élnek, nincs olyan sok ember idehaza, akiket közel tudhatnék magamhoz. Vagyis a

munkám tart életben, valahogy, ez az igazság.

– **Kit hív fel a szakember, ha saját magának kell segítség?**

– Vannak azért barátaim nekem is. Többségében nem az én korombeli-ek, de van kihez fordulnom nekem is.

Furcsa, de induláskor sokkal többen voltunk zsidó származásúak. Talán a velünk történt háborús él-

módon mintha – még ha csak átmenetileg is – elillanna a saját bajunk.

Ha mondjuk valakinek fáj a háta, és elkezd valami fontosat csinálni, arra fog rájönni, hogy mire elvégezte dolgát, már nem is fáj a háta. Ami az én mindennapjaimat illeti: tényleg muszáj most mindenbe belekapaszkodnunk, folyamatosan a pályázatokot írjuk, mert nagyon a lehetőségeink végét járjuk. Tartalékainkból

Szeretné megbeszélni?

DélÚrán
lelkisegély
szolgálat

0680 200 866
40 év felett ingyen hívható
este 6-tól 9-ig

mények másként formálták a lelki világunkat, mintegy indirekt módon hozzásegítve bennünket ehhez a szolgálathoz.

A társak többsége biológiai okok miatt sajnos már nem lehet velünk.

– **Ön azon kevesek egyike – talán háromezer magyar túlélőről tudni –, aki itt lehet közöttünk, 75 évvel a holokauszt után. Ön mivel tartja karban magát? Pár óra alvás mellett is, a beszélgetésünk alapján úgy érzem, friss és aktív lélek. Most, amikor szinte sosem látott méreteket ölt a bizonytalanság, mit tud ajánlani a bajbajutottak tömegeinek?**

– Mindenkinek azt tudom mondani, hogy ha egy picit körülnéz maga körül – és nemcsak az idősebbek, hanem a saját sebeiket nyalogató fiatalabbak is –, akkor egész biztos, hogy talál magánál szerencsétlenebbeket a saját környezetében, még hogyha nem is személyesen ismerik egymást.

Abban a pillanatban, ahogy elkezdünk másokkal foglalkozni, varázslatos dolgok történhetnek. Amint fontosabbat találunk annál, mint hogy sajnáljuk magunkat, érdekes

élünk. Ha így megy tovább, kevesebb mint másfél évünk van hátra.

– **Nem gondolt arra, hogy valamilyen zsidó szervezethez is jelentkezik támogatásért? Egy lelkisegélyszolgálatot vezet, ráadásul a holokauszt alatt átélt saját tapasztalatai ebben még segítenek is önnek. Önkéntesként értékmegőrzést is művel. Mások ennél kevesebb dolog miatt is sorban állnak támogatásokért.**

– Én úgy gondolom, hogy ha én zsidó szervezeteknél kalapoznék, akkor esetleg kizárhatnám mindazokat a kollégákat, akik nem zsidók. Alapszabályunk kimondja ugyanis, hogy pártoktól, felekezetektől és mindenfajta előítéllettől függetlenül dolgozunk. Csak az életkor számít. Ha én elkezdenék hálálkodni egy zsidó szervezetnek, akkor az már elkötelezettség volna, és ezt nem tehetem meg. A szponzorok között viszont boldogan említenék bármilyen zsidó szervezetet, amely támogatására érdemesnek tartana bennünket.

Eredetileg megjelent a Neokohn internetes portálon

Az egykori Vaskovits szanatórium

A „BÍRÓ DÁNIEL” NEGYED ÉVSZÁZADA

AZ ORTODOX KÓRHÁZ TÖRTÉNETÉBŐL – 2. rész

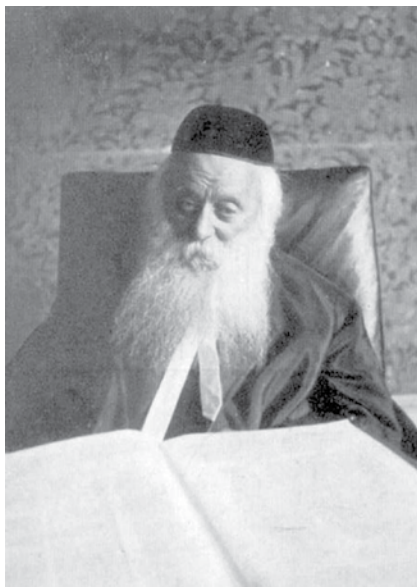
Sokan tudják, hogy Budapesten működik zsidó kórház, talán még azt is többen ismerik, hogy a második világháború előtt több is létezett, azonban arról már csak kevesen hallottak, hogy volt egy ortodox kórház is, vagy ha mégis, akkor inkább csak a tragikus 1945-ös végéről. A szörnyű vég szinte teljesen beárnyékolja a kórház és szanatórium dicső múltját, pedig megnyitásától kezdve az ország, sőt mondhatni Közép-Európa legnevesebb rabbijait is itt kezelték. Kétrészes cikkünkben a Városmajor utcai Bíró Dániel Kórházról és a hozzá szervesen kötődő Kertész utcai ambulatoriumról és Alma utcai szeretetotthonról írunk. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

FORRÁS: ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

REICH FŐRABBI UTOLSÓ KÓRHÁZI NAPJAI

Az előző részben már említést tettünk arról, hogy Reich Jákov Koppel főrabbi mennyire kedvelte a Bíró Dániel gyógyintézetet, ahol utóbb nemes lelkét is kilehelte. Az alábbiakban közöljük dr. Rosenák igazgató leírását az agg gáon utolsó napjairól, mely felér egy szépen megírt nekrológgal is:

„Letűnt a magyar zsidóság egy fénylő csillaga, a nemzetközi relációkban is nagy talmudi tekintély, a pesti ortodox izr. hitközség főrabbi-ja, Reich Koppel, a főrendház tagja halálával. És én boldognak érzem magam, hogy az utolsó években a vezetésem alatt lévő Bíró Dániel Kórházban, ahol ismételten keresett

Reich Jákov Koppel főrabbi

üdülést fáradt testének és gyógyulást fizikai szenvedések ellen, alkalmam volt e nagy emberrel érintkezni. [...]

Mikor még az utolsó nyár nagy tikkasztó melege elől a kórház kertjébe felállított sátrában keresett menedéket, mindenkit, aki elébe kíváncszott, szerető szívvel fogadott, és csak az orvosok és családja féltő aggodására tudta megőrizni valamelyest a nyugalomát. Talán nem is lehet nyugalomnak mondani, mert a szelleme soha sem nyugodott. Mindenkor csak könyvvel kezében lehetett látni. Famulusa és Gansl nevű talmudista ifjú, aki évek óta ápolója és hűséges kísérője volt, hozta neki egymásra a fóliánsokat és kereste ki számára a kívánt talmudi helyeket. Az orvostudományt a Talmudon ke-

FORRÁS: MILEY

resztül tanulta megbecsülni. Nagy bizalommal és szeretettel volt az ő hűséges orvosa, dr. Dach Sándor belgyógyász főorvos és dr. Friedmann Izidor fogorvos iránt, akik évek hosszú során át szinte naponként látogatták. Szerette az életet, ragaszkodott hozzá, talán nem is az életért magáért, hanem mert az élet Isten adománya és módot nyújtott neki Isten dicsőítésére.

»*Uschemartem cesz nafschoszechem!*« Az élet megóvásának szent parancsát oly nagyra tartotta, hogy az orvosi utasításokat mindig a legpontosabban betartotta.

Szenvedése közepette is nagyszépen tudott uralkodni magán. Bámulatos lelki erővel tudta mosollyal ajkán fogadni barátait és tisztelőit, mert egy pillanatra sem akart kellemetlen érzést bennük kiváltani. Élete utolsó napján, szombaton is súlyos légszomja dacára csemegével kínálta az őt látogató unokáit. Este, a szombat kimenetelével még elvégezte a havdoloh imát.

Mikor havdoloh után meglátogattam, egy előttem örökké elfelejtethetetlen hálás mosollyal köszönt meg látogatásomat, felém nyújtotta reszkető kezét, mely egy hosszú életem keresztül annyi áldást osztott...¹

OSZTÁLYBŐVÍTÉS A KÓRHÁZBAN

1931 nyarán új kórteremmel bővült a Bíró Dániel. Anyagcsere- és emésztési zavarban szenvedők számára nyitottak új osztályt, melyet dr. Ernst Zoltán (1892–1945) belklinikai egyetemi tanársegéd vezetett.² A győri születésű Ernst doktor fiatal kora ellenére a két világháború közötti időszak meghatározó szaktekinetelye volt, Magyarország egyik legelső diabetológusa, *A cukorbetegség és az inzulin monográfia* szerzőtársa. A hazai inzulingyártás úttörője volt, miután 1925-ben amerikai és angliai utakon behatóan tanulmányozta az új gyógyszert. Tíz éven át vezette a klinikai és kutató laboratóriumot, ahonnan 1935-ben távoznia kellett a származása miatt, ekkortól kezdve már „csak” a Bíró Dánielben gyógyított. 1944-ben munkaszolgálatra

sorozták, végül Theresienstadtba került, ahol 1945. május 8-án, a tábor felszabadításának napján halt meg tífuszban.³

AZ IGAZGATÓ KITÜNTETÉSE

Rosenák doktor munkásságát az egész szakma elismerte, minek eredményeképp 1932-ben egészségügyi főtanácsossá nevezték ki, melyről az alábbi beszámolót közölték:

„Kevés kitüntetés kelt olyan általános meglepedést, mint Rosenák Miksa dr.-nak, a kiváló sebész-főorvosnak, a Bíró Dániel Kórház és szanatórium tudós igazgatójának egészségügyi főtanácsossá való kinevezése. Nem lehet senki, aki irigyelné, aki haragudnék rá, aki nem szeretné, aki ellensége volna. Rosenák méltóságos úr, magas kitüntetése ellenre, továbbra is megtetesítője marad a »zsidó doktor«-nak, amint a történetekben él, amilyenek mi érezzük, ahogyan Oppenheim megfestené. A nagytudású, melegszívű, puritán zsidó orvos mintaképe, aki nemcsak gyógyít, de a beteg legjobb barátja, vigasztalója is. Aki nemcsak operál és kötöz, de az ágyat is megigazítja és a lelket is megnyugtatja.

Méltóságos asszony lett az *Egyenlőség* kedves munkatársából, Rosenákné Behr Blankából, a *Judit*, Éva és *Házasság* című regények és a jóízű kedves »pákozdi« történetek írójából is, aki a szellem és a lélek méltóságát már régóta viselte.

Csak a teljesség kedvéért írjuk ide, hogy dr. Rosenák a fővárosi törvényhatóság és a pesti izraelita hitközség életében is évtizedek óta vezető szerepet tölt be és a közeljövőben újabb megtiszteltetés is várja. Ezek a körök éppen úgy örülni fognak az ő kitüntetésének, mint hálás betegeinek ezrei.⁴

HERCEGNŐI ELISMERÉS

A Bíró Dániel magas színvonalát és sikerét mutatja, hogy nemcsak az ortodox és egyébként a zsidó világban kapott időről időre figyelmet, hanem a legmagasabb uralkodói körök elismerését is kivívta. 1933 augusztusában Augusztia Mária Lujza bajor hercegnő, osztrák főhercegné és magyar hercegné (1875–1964) látogatta meg az intézetet, aki részletes szemlélet tartott, mondhatni az egész kórházat megtekintette, a kórtermektől és műtőktől kezdve a hidegvízgyógyintézetet át a rönthgen- és vegylaboratóriumig, utána pedig átsétált a Városmajor utca és Alma utca sarkán álló aggok házába is. A hercegnő közvetlenségét mutatja, hogy szóba elegyedett, akivel csak találkozott. Távozásakor a legmagasabb elismerését fejezte ki.⁵

ORTODOX SZERETETOTTHON

Az ortodox ellátórendszer fejlődésének egyik utolsó állomása volt a szeretetház kibővítése egy új pavilonnal a telek Alma utcai felén.

Az ortodox szeretetotthon látványrajza a Zsidó Ujságban

1937. január 10-én adták át a rendeltetésnek a kert felől kétemeletes modern stílusú házat Fejér Lajos kormányfőtanácsos és Grünwald Miksa építészek tervei alapján. Az épületről az alábbi tömör leírást közölték:

„Tiszta, világos, szellős lakosztályok, központi fűtéssel és melegvízellátással felszerelve az egész épület, ragyogó csempékkel kirakva, fehér bútorzatával várta a felavató ünnepélyre egybegyült vezetőséget. [...] Ebben a szeretetházban – úgymond – nyugodtan, minden gondtól mentesen élhetik le öreg napjaikat Tóra-tanulásban és vallássosságban...”

Az ünnepség az épület földszinti imaszobájában vette kezdetét a délutáni minche imával, ahonnan a szomszédos kórház nagytermében 100 főre terített „chinüch-bankettre” gyűltek egybe. Az első felköszöntőt az otthon alapítója és vezetője, dr. Friedmann Izidor tartotta, miben a szép szavak mellett elmondta, hogy a akkori 40 új hellyel 62 főre nőtt a befogadóképességük. Ráv Sussmann Mordekháj Efrájim Fischl (Viktor Győző, 1867–1942) – az áldott emlékű Reich főrabbi veje – szellemesen idézte Zecharja próféta szavait: „*Ajd jésvü z'kénim üz'kénajsz birchajvajsz jerüsolajim, v'is mis'antaj b'jódej mérajv jómim* – még fognak ülni aggok, a Szentváros utcáin, ki-ki botjára támaszkodva a magas kortól.”⁶

A KÓRHÁZ TRAGÉDIÁJA...

... és a magyar történelem egyik legsötétebb napjai kötődnek a Bíró Dániel végéhez. 1945. január 14-én, a Kun páter (Kun András, 1911–1945), felszentelt pap által vezetett nyilas horda betört a Vöröskereszt védelme alatt álló kórházba, ahol „igazoltatták” a betegeket és személyzetet, akikről pedig kiderült,

Az Alma utcai zsinagóga kertje

hogy zsidó (néhányaknak hamis papírokkal sikerült megmenekülniük), azokat kivégezték, a mozgóképeseket az udvaron, a fekvőbetegeket az ágyukban. A halottakat el sem ásták, hanem az udvari szemétdombra dobálták, majd felgyújtották őket, a kórházzal egyetemben.

Kunék budai mézszárlássorozatóról⁷ elsőnek a *Szabadság* című napilap számolt be a címoldalán: „Megtalálták Budán a magyar Auschwitz-ot”.⁸ Szintén az újság írta meg, hogy április 23-án a rendőrség, az alpolgármester, a zokogó hozzátartozók és a 13 gyilkos jelenlétében exhumálták először a Maros utcai tömegsírt, majd a Városmajor utcai temetetlen összegezt halottakat.⁹

Kun elszökött Budapestről, de elfogták, így nem menekülhetett a gyáva gyilkos. A nyilas szörnyeteg népbírói tárgyalása 1945. szeptember 19-én volt. A vádbeszédet dr. Matiszfalvy István népügyész tartotta, minek bevezetőjében hangsúlyozta, hogy „csak a legsúlyosabb lelki elferdüléssel lehet magyarázni, hogy az egyház tagja egy örült esz-

me szolgálatában ártatlan emberek gyilkosává vált.” Kun Andrásra, „aki nem is nevezhető embernek, hanem fenevadnak”, halálbüntetést kért, bár az ítélőszék még azt sem tartotta elég súlyos büntetésnek az elkövetett bűnökhez képest, melyekről Kun a legcsekélyebb megbánást sem mutatta. Az ítélet kihirdetése után még aznap délután, a fogház Alkotmány utcai udvarán felakasztották a gyilkos szerzetest.¹⁰

AZ EGYIK TÚLÉLŐ...

A mézszárlások kevés túlélője között volt a 73 éves özv. Rapaport Benjáminné Stark Rivka (1871–1949), aki az Alma utcai péntek esti „sorakozó” alatt kialakult káoszt kihasználva az ágya alá rejtőzött, ahol aztán sikerült észrevétlenül maradnia. A feldolgozhatatlan trauma után még néhány évet élhetett túlélő szerettei között; Pesten az orthodox temetőben nyugszik. Leszármazottjai ma szerte a világban élnek, legtöbben vallásosak.¹¹

A MÁRTÍROK EMLÉKEZETE

A lemészárolt aggok és gyermekek maradványait 1945-ben Sávuotkor a régi ortodox, Csörsz utcai temető elején egy fehérmárvány-emléktömb alá hantolták el, viszont a tömegsírt jelölő kövön csupán a mártírok egy részének – közöttük Reich főrabbi özvegyének és leányának – nevei sorakoznak.

A porig égetett kórház helyén ma háromemeletes kockaház áll, falán 2007 óta fekete gránittábla rövid szöveggel: „Az 1945-ben e helyütt életüket vesztett zsidó áldozatok emlékére.” A szörnyű eseménysort részletező emléktáblát – a jelenleg felújítás alatt álló – Alma utcai szeretetotthon egy utcai falán helyezték el az ortodox hitközség (MAOIH) 2015-ben.

¹ Rosenák Miksa dr., „Az utolsó órák”, *Egyenlőség*, 1929. 49. évf. 54. szám, 6.; ² „Hírek – A Bíró Dániel kórházából”, *Zsidó Ujság*, 1931. 7. évf. 38. szám, 8.; ³ Winkler Gábor dr., „Dr. Ernst Zoltán, a hazai diabetológia egyik első képviselője”, *Orvosi Hetilap*, 1993. 134. évf. 30. szám, 1647.; ⁴ Ballagi Ernő, „Rosenákék”, *Egyenlőség*, 1932. 52. évf. 18. szám, 10.; ⁵ „Hírek – Augusztia főhercegnő az orthodox kórházban”, *Egyenlőség*, 1933. 53. évf. 43. szám, 16.; ⁶ „Az új orthodox Szeretetház”, *Zsidó Ujság*, 1937. 13. évf. 1. szám, 5.; ⁷ Január 12-én a Maros utcai zsidó kórház, január 14-én a Bíró Dániel kórház, január 19-én pedig a szomszédos Alma utcai ortodox aggok házát rohamozták meg és gyilkoltak.; ⁸ Kalmár Pál, „Megtalálták Budán a magyar Auschwitz-ot”, *Szabadság*, 1945. 1. évf. 66. szám, 1.; ⁹ K. P., „Tetemrehívás a budai tömegsíroknál”, *Szabadság*, 1945. 1. évf. 80. szám, 2.; ¹⁰ „Kivégezték Kun Andrást, a tömeggyilkos kicsapott szerzetest”, *Népszava*, 1945. 73. évf. 196. szám, 1.; ¹¹ A személyes történetért köszönet a Budapesten élő egyik dédunokának, Carciente Joélnak.

Dmbulu, a bátor kislány igaz meséje

DÉNES ANNA MESÉJE

Ma egy igaz történetet mesélek el nektek egy kislányról, aki még hatéves sem volt, amikor családjával együtt gyalogosan útra kelt, hogy eljuthasson Etiópiából, a szülőföldjéről, Jeruzsálembe. A kislány szülei első gyermeke volt, tekintetéből jóság, öröm és szeretet sugárzott, ezért így nevezték el: Dmbulu – ami az etióp zsidók nyelvén egyszerre jelent szépséget, jóságot, fényt és kedvességet.

Az etiópiai zsidók nagyon régóta élnek Afrikában. A bőrük barna, hajuk fekete, és olyan régi szokásaik vannak, amik még abból az időből származnak, amikor állt Jeruzsálemben a Szentély, ahova létezer éve vágynak vissza. Dmbulu is tudta, hogy az ő igazi otthona Jeruzsálemben van, és hitte, ahogyan körülötte mindenki más is, hogy akármilyen messze is van, bizonyosan eljut majd oda.

Egy éjjel Dmbulu motoszklásra ébredt. Az egész falu zsongott körülötte. Fülelni kezdett, és hamarosan megértette: eljött az idő, amikor elindulnak Jeruzsálembe! Másnap reggelre mindenki készen állt, felnőttek, gyerekek, idősek, betegek és nagypocakú kismamák is, hogy nekiinduljanak a fárasztó és veszélyes útnak a forró sivatagon keresztül Erec Jiszráelbe.

Dmbulnak egyik kisöccsét édesapjuk vette a karjára, a másikat anyjuk vitte a hátán, a kislánynak pedig sok-sok pénzért egy szamarat vásároltak, hogy könnyebben utazhasson. Nappal barlangokban, szűrés-tövises bokrok között húzták meg magukat, csak éjszaka haladhattak tovább, néma csöndben, nehogy a sivatagi rablók észrevegyék őket. Ám akármilyen nehéz is volt az útjuk, tudták, hogy az Örökkévaló Isten mindig vigyáz rájuk, és az út végén ott vár rájuk Jeruzsálem.

Nehéz és keserves volt a gyaloglás, Dmbulu számára is egyre fáradtabb lett. Végül, ismét csak sok pénzért, a kis csapat vezetője vállalta, hogy karján viszi a gyermeket. Megígérte, hogy nagyon fog rá vigyázni, és az út végén visszaadja a szüleinek. Ám egy éjszaka hirtelen paták dobogására lettek figyelmesek. Mielőtt elrejtőzhetek volna, már ott is voltak a rablók, és a kis csapat tagjai hanyatt-homlok menekültek. A vezető is halálra rémült, eldobta szegény kicsi Dmbulut, és eltűnt a sötétben. „Apa, anya” – zokogta a kislány. Éjfekete sötétség vette körül. „A rablók meghallhatják a sírásomat” – gondolta hirtelen, és többé se megszólalni, se moccanni nem tudott rémületében. De aztán egyszer csak megszólalt a

szívében egy hang, egyre erősebben, a végén már szinte kiabált ott belül: Fuss, Dmbulu, mint még sohasem! El is indult a kislány, de mindenütt csak sötétséget látott. Rémült tekintettel nézett körbe, ahányszor csak ág recscsent körülötte vagy kő gördült valahol az éjszakában – hátha a rablók észrevették, utolérték, most mindjárt elfogják?

Egyszer csak egy nagyobb alakot pillantott meg a kislány, aki egy kisebbnek a kezét fogta. Dmbulu hangtalanul követni kezdte az idegeneket. Ám az asszony, mert egy anya volt, aki kislányával kézen fogva gyalogolt, megérezte, hogy követik, és hirtelen hátrafordult. Dmbulnak nem volt elég ideje, hogy elbújjon, az asszony észrevette. „Kinek a lánya vagy?” – kérdezte, és amikor a kislány megmondta, megígérte, hogy vigyázni fog rá. „Ismerem az apádat” – mondta, és Dmbulu nem tehetett mást, mint bízott benne, és velük ment.

Eközben a kislány családja sírt, zokogott, hogy elvesztett a gyermekük, sehogy sem lehetett megnyugtadni őket. Amikor aztán egy kis faluban a csapat megpihent, Dmbulu apukája útnak indult. „Biztos vagyok benne, hogy megtalálom a lányomat” – mondta, járt szakadatlanul falról falura, és kérdezősködött. Eltelt egy-két nap, és egyszer csak elérkezett abba a faluba, ahova az asszony magával vitte Dmbulut. Micsoda találkozás volt! A kislány apja lábába csimpszkodott, mint aki soha többé el nem akarja eresztetni! Visszamentek a családjukhoz, volt ott kacagás és sírás, alig hittek a szemüknek.

Aztán egy sötét éjszakán hatalmas teherautók érkeztek. A csapat tagjai magukhoz vették kis csomagjaikat, és a teherautókkal elutaztak egészen pontosan a semmi közepére, ahol repülőgépek várták őket. Néhány órával később a gépek leszálltak, és az utasok kétezer év után végre hazaértek. Könnyek között térdeltek le, és csókolták meg a szent földet.

Így érkezett meg Dmbulu Etiópiából Izrael földjére. Felnőtt, héber nevet is kapott, ma már Tovának hívják, ami azt jelenti: jóság. Boldogan él ősei földjén, zsidó testvérei között gyönyörű családjával.

Miért sikeredett az Unortodox ENNYIRE UNORTODOXRA?

A Netflix *Unortodox* című minisorozata a haszid zsidók zárt világába nyújt betekintést – és ezzel világszerte az érdeklődés keresztjébe helyezte az ortodox zsidókat. MEGYERI ANDRÁS JONATÁN ÍRÁSA

UNORTODOX SOROZAT

Akárhány olyan filmet vagy sorozatot látok, melyben ortodox vagy ultraortodox (értsd leggyakrabban hászid) zsidókat vagy közösségeket mutatnak be, valahogy azok sose jönnek ki igazán jól a történetből. Legalábbis szerintem nem, aki szerint az nem hepiend, ha egy zsidó kikeresztelkedik, házasságon kívül összebújik valakivel, levágja a pajeszát, eldobja a tfilinjét vagy bármi hasonló. Értem én, hogy az, hogy a világtörténelem során zsidók milliói éltek és élnek boldog, kiegyensúlyozott és főként teljes életet, nem elég érdekes ahhoz, hogy film készüljön belőle, mégis bárgyú, begyöpösödött és szűk látókörű szegény szerencsétleneknek bemutatni mindenkit, akinek az életében vannak magasatos eszmék, még ha ősik is, melyekben hisz és amelyeket követ, mégsem járja.

Miért írom mindezt? Mert volt szerencsém megnézni a Netflix *Unortodox* című minisorozatát. A volt szerencsém nem cinikusan mondom, tényleg élveztem a filmet, kiválóan megrendezett, jó színészi játékkal operáló munka volt, és mivel a sztori valóban megtörtént eseményeket mutat be, még vitatkozni sem lehet azon, hogy az igazság lenne elferdítve. Ami megtörtént, megtörtént, nehéz nem elismerni. Deborah Feldman története azonban korántsem a nagy átlagé. Annak, aki még nem látta a sorozatot, legyen elég annyi, hogy egy rosszul funkcionáló családba, Brooklyn Williamsburg negyedének szatmári hászid közösségébe született lányt 19 évesen kiházasítanak és rendkívül boldogtalan megcsalódott és persze teljesen bizonytalan. Egy szép napon elmenekül, és meg sem áll Berlinig, ahol egyébként leszbikus kapcsolatban élő anyja él, aki tizenöt évvel korábban menekült el a lány alkoholista és semmirekellő apja mellől, és mivel felmenői német zsidóként vándoroltak ki anno Amerikába, ő sok év elteltével német állampolgárságot kapott.

A család minden erejével igyekszik visszahozni a lányt, setesuta férje és egy korábban kiugrott, de aztán némileg jobb belátásra tért hászid gengszter segítségével, akik Berlinbe repülnek, és miután megtalálják a lányt, aki legnagyobb meglepetésükre nemcsak parókáját hajította a tengerbe és csófarmerben bandázik berlini zenész fiatalokkal, de a zeneművészeti akadémiára is be akar jutni eredetileg zongora, majd miután kiderül, hogy néhány billentyű leütése még nem zongoratudás, ének szakra.

NÉVJEGY

MEGYERI ANDRÁS JONATÁN

- SZÜLETETT: 1976
- FOGLALKOZÁSA: médiaszakember
- CSALÁD: házas, öt gyermek apukája

Miközben Eszti (ez Feldman filmbeli neve) története minden jóérezésű embert megindít és elgondolkodtat, felmerül a kérdés, hogy egy nem-hászid környezetben, hasonló sérelmeket és fájdalmakat megélt ember vajon nem próbálna e kifutni a világból. Ki ne bolondulna meg, ha apja alkoholista lenne, anyjáról kiderülne, hogy leszbikus, aki ráadásul faképnél hagyja úgy négyévesen.

ZSIDÓ KÖZÖSSÉGEK A FILMIPARBAN

Azon pedig végképp ki lepődik meg, hogy még az ultraortodox közösségeken belül is vannak problémák, gazemberek, csalók és képmutatók. Mert bizony vannak. Csak azt nem sikerül a filmnek bemutatni, hogy miközben az ultraortodox közösségeken belül is van családi erőszak, alkoholizmus és válás, lényegesen kisebb arányban, mint a többségi társadalomban.

Az *Unortodox*-ban bemutatott kép nem új. Ki ne emlékezne a kilencvenes évek elejének egyik nagy

Jelenet a sorozatból

slágerére, az *Idegen közöttünk* című Sidney Lumet filmre Melanie Griffith főszereplésével, amelyben egy rendőrnagy és egy hászid rebbe fia habarodnak egymásba, miközben a nyomozó egy gyilkossági ügyben nyomoz. Ott sem elégedett meg a forgatókönyvíró a hászid közösség bemutatásának szenzációjával, muszáj volt szerelmi szálakat is írni a történetbe, hiszen anélkül nem lehet filmet eladni. Annak ellenére, hogy bár az élet a legjobb forgatókönyvíró, ilyen eset aligha fordulna elő a való életben.

Persze ilyen tekintetben a zsidó film örök slágere, a *Hegedűs a háztetőn* is hagy kívánni valót maga után. Igaz, hogy az egyébként fantasztikus film Sólem Álechem regényéből készült, a múlt századi jiddis író pedig aligha vádolható szenzációhajhászással, mégiscsak az adja a film (és a regény) alapját, hogy a *stetlben* élő Tevje egyik lánya egy vallástalan bolsevikhoz, a másik pedig egy kozákhhoz megy feleségül.

POZITÍV PÉLDA

Kissé üdítő kivétel a szintén a Netflixen nagy sikerrel futó izraeli sorozat, a *Shtissel*, mely egy bné bráki ultraortodox zsidó család megpróbáltatásait mutatja be eddig két évadon keresztül, ráadásul most készül a harmadik. A *Shtissel* szakít azokkal a nem túl szimpatikus korábbi izraeli filmes hagyományokkal, melyek nem voltak túlságosan barátságosak az izraeli hárédi lakossággal. A *Shtissel* alkotói kellő szeretettel, minden naivitásuk és esendőségük ellenére kedves és bájos hozzáállással igyekeznek ennek a közösségnek dilemmáit, kétségeit és csetlés-botlását bemutatni. Persze a *Shtissel* karakterei sem átlagosak, nem átlagos dilemmákkal, mégsem érződik ki a filmkockák mögül a megvetés és a rosszindulat. A fiatal és jóképű *Akivát* egyedül neveli iskolaigazgató

édesapja, de a fiatallembert ki kéne már házasítani, ráadásul *Akivát* a festészet érdekli, az meg nemigen való ortodox zsidónak. Kivéve persze azt a számtalan ortodox zsidót, aki fest.

Persze *Akiva* is belehabarodik egy ugyan már elvált, de legalább hasonlóan ortodox nőbe, persze a *Shtissel* család egyik tagja Dél-Amerikáig menekül a társadalmi nyomás elől és levágja szakállát is, de aztán mégiscsak visszatér mert meglátja, hogy bizony „abban a bizonyos nagyvilágban” sem jobb ám az élet és a kerítés ott sem kóser kolbászból van.

A *Shtissel* szereplői valahogy azért mégis rájönnek, hogy bizony az élet megpróbáltatásai nem csak az ortodox életvitelnek köszönhetőek, sőt. A szabályok, a közösség összetartása és a sziklaszilárd értékrend biztonságos védőhálót nyújt a 21. századi kihívásokkal szemben.

FELKAPOTT TÉMA LETTÜNK

Hogy miért kezdett hirtelen ekkora érdeklődés mutatkozni az ortodox zsidóság iránt, nem tudom. Csak a Netflix kínálatában, az Unortodox és a *Shtissel* mellett két ortodoxokkal foglalkozó film is megtalálható, igaz, az egyik, a *One of Us*, pont a hászid életmódból kiugrottakkal foglalkozik, ráadásul úgy, hogy az érem másik oldalát még csak meg sem próbálja bemutatni. A másik a *Motti Wolkenbruch ébredése* című svájci munka sajnos annyira szerencsétlenül sikeredett, hogy a film említésre sem méltó, ráadásul az alkotók az igyekezet látszatát sem kívánták fenntartani az ortodoxia hiteles bemutatása tárgyában.

Csak remélni tudom, hogy miközben a világ értetlenül áll a hagyományokhoz ragaszkodó zsidóság láttán, idővel azzal a toleranciával és nyitottsággal áll majd az ortodox zsidó közösségekhez, amilyen nyitottságok és elfogadást vár ugyanezen közösség tagjaitól.

FÜSZERES ÉS FORRÓ: utazás az etióp gasztronómiába

Tova Gete kisgyerekként érkezett Etiópiából Izraelbe a Mózes-akció során. A hagyományos ételek és ízek számára azt jelentik, hogy fenntartja a kapcsolatot saját közösségével és lehetőséget nyit a gyermekeinek, hogy felmenőik szokásaihoz kapcsolódva teljesebb emberré válhassanak.

DÉNES ANNA ÍRÁSA

FÜSZEREK, GABONÁK, ÉTELEK

„A legfontosabb étel az indzsera, ami teffből és vízből áll. A teff egyfajta liszt, ami nem tartozik az ötféle [tórai] gabonafajta közé. Nagyon könnyű liszt, tele rostokkal. Az indzserán kívül még sokféle dolgot készítenek belőle. Lennel keverve például kását főznek belőle, ezt adják a várandós anyáknak, a frissen szült asszonyoknak, a betegeknek. Amhara nyelven úgy nevezik, hogy muk. Én is nagyon sokszor ittam már belőle, terhességem alatt, szülések után. Ha valaki várandós vagy szülő nőt látogat meg vagy beteghez megy látogatóba, ezt viszi magával, mert annyira hatékonyan erősíti a szervezetet és az immunrendszert. Ezenkívül az etiópiai ételek fűszerei nagyon erősek, mélyen átérezhetőek és meleget árasztanak. Az ember érzi őket, minden egyes ízt külön lehet érezni. Az indzserához különféle szószokat

főznek, amiket egy fűszerkeverékkel ízesítenek. Ennek számos olyan összetevője van, aminek a nevét sem tudom héberül. Ezeket a fűszereket megőrlik és összekeverik, ezért nagyon egészséges is, mert sokféle különleges fűszerből áll össze. A készítés folyamata is összetett és hosszadalmas, nekem nincs is rá időm, édesanyám készíti nagy mennyiségben, és tőle kapok mindig. Ez az alapja minden szósznak, és ezzel készül a csirke és a marhahús is, meg még sok más étel, például szószban megfőzött borsó.”

AZ ETIÓPOK ÉS A KÓSERSÁG

Az etiópiai zsidók kósersági szabályai a több ezer éves különélés következtében nem teljesen azonosak a mai, általánosan elfogadott szabályokkal. Emellett egészen néhány évtizeddel ezelőttig hittek abban, hogy a Szen-

tély még áll Jeruzsálemben, és ezért számos szokást megtartottak, amit a zsidóság fő vonala ma, Szentély híján, nem gyakorol. Fontos emellett megjegyezni, hogy az alija, vagyis az Izraelbe vándorlás után a saját törvényeiket a rabbinikus zsidóság szabályaihoz igazították,

zabból készítene. Soha nem felejtenek el étkezés előtt és után kezet mosni, vagy áldást mondani a lakomák befejeztével... Három nappal Peszách előtt felhagynak a kovászos kenyér fogyasztásával, és nem esznek mást, mint szárított borsót és babot. Peszách előestéjén

SZOMBAT REGGELI AGWAT TOVÁTÓL

tejes

1 l tej; 250 g híg túró (cottage cheese); 2 pohár joghurt; 2 pohár tejföl

A tejet felforraljuk, majd hozzáadjuk a többi hozzávalót. Elkeverjük, és közepes lángon nagyjából fél órán át főzzük. Forrón, kenyérral tálaljuk.

ezért az alább leírt törvények ma már elsősorban kultúr-történeti érdekességek, nem élő szokások.

A Beta Izrael kósersági törvényeinek alapja Mózes harmadik és ötödik könyve, valamint a maga teljességében csak az etióp zsidók geez nyelvén ismert Jubileumok könyve. Ezek alapján határozzák meg a megengedett és a tiltott állatokat, valamint néhány egyéb szabályt, például a szökőin, a *gid hánosech* fogyasztásának tilalmát. A hús és tej keverésének tilalmát a rabbinikus zsidóságnál kevésbé szigorúan tartják be, nem szokás, ám nem is tilos. E parancsolatot leginkább a karaitákhoz hasonló módon értelmezték: az anyaállat tejében nem főzték meg a kölykét. Ugyanígy még melegítésre sem használták az előző nap megrakott tüzet szombaton, és langyos ételt ettek. Egy másik lehetőség volt, hogy a szombat beállta előtt elkészített, még forró ételt (edény-nyel együtt természetesen) beásták a földbe, és így őrizték meg valamennyit annak melegéből. Hagyományos kávészertartásukat csak a szombat előtt, vagy annak kimenetelével végezheték el a hetedik napon, mivel az frissen meggyújtott tüzet és pörkölt kávéét kíván.

SZOMBATI ÉS ÜNNEPI LAKOMÁK

A lengyelországi születésű Jacques Faitlovitch (1881-1955), a Beta Izrael egyik első krónikása 1920-ban írott könyvében így írt „Erre a napra [szombatra] az előző napon elkészítik az ételüket... A szombati lakomát közösen fogyasztják, a szertartás részeként, melyben a gazdagok és a szegények egyaránt részt vesznek... A szombati étkeket a hétköznapiaknál nagyobb gondtal és mennyiségben készítik. Különleges szombati kenyeret sütnek, ezt a papok osztják szét a jelenlevők közt a szertartás szüneteiben. Azok a személyek, akik nem léphetnek be a zsinagógába, nem ehetnek ebből a kenyérből és nem is érinthetik. Áldozatnak tekintik, a Tórában leírt sábiti áldozatokat helyettesíti. E napon több húst esznek, mint általában, és mint minden zsidó, kifolyatják a vért a húsból, és soha nem esznek nyers húst... Étkezéseikhez, különösképpen szombaton, erjesztett italokat isznak, és sört, melyet árpából, vagy

minden ételtől tartózkodnak a peszách báránnyáldozat bemutatása utánig. Miután levágták az áldozatot, megsütik, és a húst kovásztalan kenyérral eszik meg.”

Nem volt szabad nem-zsidók ételét fogyasztani, és – ebben alapvetően különböznek a nem-zsidó etiópoktól – nem ettek nyers húsból készült ételeket. Ha valaki megszegte a tilalmakat, annak bűjtölnie kellett, illetve csak nyers csicseriborsót ehetett, amit a kesz, vagyis pap adott neki. Az ilyen személy csak bizonyos rituálék elvégzése után térhetett vissza a faluba. És bár nem ehatték a befogadó kultúra főztjét, ételleiket – szükség szerint kisebb változtatásokkal – mégis átvették.

ETIÓP ÉTELEK A KÓSER KONYHÁBAN

Így például a watot, mely sűrű, szaftos, zöldséges vagy zöldséges-húsos egytálétel takar, aromás, európai ízlés számára igen különleges fűszerekkel. A leghíresebb a doro wat, melyet a Beta Jisráel tagjai szanbat watnak, vagyis szombati watnak is neveztek, mivel szombaton, illetve ünnepnapon kívül ritkán került hús az asztalra. Fő alkotóelemei a főtt csirkehús és a keménytojás, fűszerként pedig Etiópia és Eritrea leggyakrabban használt csípős keverékét, a berberét alkalmazzák, emellett egyebek közt szegfűszeget és hagymát. A jellegzetes etiópiai lepénykenyeren, a köleshez hasonló növény, a teff lisztjéből fermentálással készített, szivacsos indzserán tálalják. Az indzsera mintegy tányérként szolgál, erre kerülnek a változatos színű, bőségesen fűszerezett, zamatos szószok, egytálételek, melyeket közösen fogyasztanak el az étkezésben részt vevők. Tova így mesélt erről: „Az indzserát bonyolult elkészíteni, és türelem kell hozzá, hogy igazán jól sikerüljön. Igazi művészet ez, amiben az idősebb asszonyok igazán kiemelkednek. Én is megtanultam, hála Istennek, és a gyerekeim nagyon szeretik. Sokszor készítek otthon, és ha véletlenül nincs időm, hogy megsüssem szombatra, akkor igazán csalódottak, úgyhogy igyekszem sokszor sütni.”

A lyukacsos megjelenésű lepénykenyeret nemcsak tányérként, hanem egyben evőeszközként is használják, ennek segítségével mártogatják ki a különféle szaftokat.

A gazdag fűszerezés az országot egykor behálózó kereskedelmi utak hagyatéka. Számos recept kezdődik nagy mennyiségű hagymával, fokhagymával és gyömbérrrel. Bár ma már gyakran növényi olajjal helyettesítik, az eredeti receptek gyakran kívánnak tisztított, fűszerekkel gazdagított vajat. A fűszerek között a kardámom, a római kömény, a szegfűszeg, valamint a görögszéna és a kurkuma is szerepel.

Szombatonként az indzsera helyett a kerek dabo járta: búzalisztból készült, kelesztett, levegős tészta, melyet sokszor mézzel, kardámommal, fahéjjal és görögszénával tesznek ízessé. Bor híján leginkább tallát, házilag erjesztett, sörszerű italt ittak. A dabót csak a „Jitbárek” kezdetű, amhara nyelvű áldás eléneklése után ették meg. „Van még egy hagyományos étel, amit szombat reggel esznek, úgy hívják, agwat. Ez egy tejes étel, amit a dabóval együtt fogyasztanak. A dabo az a kenyér, amit szombat reggel eszünk a kidusnál. Ezenkívül nagyon egyszerű és egészséges ételeket esznek sok-sok fűszerrel” – mesélte Tova, aki az indzsera és az agwat receptjét lentebb meg is osztja az olvasókkal.

Az etiópiai zsidó asszonyok Peszáchkor nap mint nap elkészítették a saját maceszüket: nagy, lapos és kerek lepényeket, melyek elsősorban abban különböznek napjaink általánosan elterjedt kovásztalan kenyerétől, hogy puhák és rugalmasak, akárcsak a pita. Ahogy más keleti közösségek, úgy a Beta Jiszráél is kovászos ételek fogyasztásával üli meg Peszách nyolcnapos ünnepének végét. Ez a szertartás a gdeft, amikor hagyományosan engotsát, vagyis kis, aprósütemény méretű tésztaféleséget esznek, melyet mézbe mártanak. A méz ragacsossága a szoros családi kötelékeket jelzi, édessége pedig azt, hogy ünnepnap van. Emellett más hagyományos ételeket is esznek, énekelnek, zenélnek és táncolnak. Ros hásanákor – akik megengedhették maguknak – gyakran bárányt ettek, és szokás volt, hogy a közösség tehető-

sebb tagjai megvendégeltek mindenkit e drága étellel. Természetesen nem hagyhatjuk ki a Beta Jiszráél máig is megtartott ünnepét, a szigdet, mely chesván hó 29-re esik. A napot böjtöléssel töltik, a böjtöt pedig hagyományos, hús alapú egytálételekkel és az elmaradhatatlan indzserával törik meg.

HÉTKÖZNAPI ÉTKEK

Hétköznapokon az indzsera mellett „az ételek leginkább gyümölcsökből és zöldségekből állnak, meg marhahúsból és csirkéből. Sok csicseriborsót, zöldborsót, lencsét főznek, amiket különféle egytálételekbe tesznek vagy szószokat készítenek belőlük” – magyarázta Tova, és végül egy életbölcsest is megosztott: „Nagyon sok egyszerűség van az etióp ételekben. És ha az ember egyszerű ételeket eszik, akkor a lelke is egyszerű és tiszta lesz. Ha olyan dolgokat fogyasztunk, amikhez nagyon sok adalékanyagot adtak, akkor a test is kevésbé természetessé válik. Úgy látom, hogy a közösségem ételrei egészséget és egyszerűséget adnak a testnek, az ember kapcsolódik általuk önmagához. A teff nagyon egyszerű, könnyű és finom. A főzése is gyengéd, a legtöbb esetben csak vizet adnak hozzá, nem használnak élesztőt vagy más adalékot. Az ételek egyszerűek, puhák és könnyű őket megemészteni is. És ha az ételek emésztése könnyű, akkor a test mindent megkap, amire csak szüksége van, és nincs olyan sok szemét vagy részecske, ami, ne adj Isten, az ember szervezetében marad és árt neki. Ez a lényeg, az egyszerűség és a természettel való kapcsolat. Ez eszembe juttat valami nagyon meghatót. Kislánként és felnőttként is nagyon szeretem az eső illatát. Azt a nedves illatot, a természethez való kötődést. Ez az illat nagyon erősen köt engem a gyökereimhez, a földhöz, az élethez. Nagyon sokat mond, az egyszerűség illata, a kötődés illata. Valódi illat, amit csak bizonyos pillanatokban találhat meg az ember.”

INDZSERA TOVÁTÓL

1 kg teff (lisztte őrölve); 2 pohár víz

Indzsera-kemence Etiópiában

Leszítáljuk a teffet. Lassanként hozzáadjuk a vizet, közben kevergetjük. Lehet, hogy egy kicsit több, vagy egy kicsit kevesebb víz kell hozzá, mint két pohárnyi. Addig keverjük, amíg egynemű, lágy, sűrű tésztát kapunk. Letakarjuk, és másfél napra félretesszük, ez idő alatt megy végbe a fermentálódás. Ennek letelte után egy pohár vizet forralunk, és ezt adjuk a keverékhez. Alaposan elkeverjük. Palacsintatészta sűrűségű masszát kell kapnunk, fontos, hogy ne legyen túlságosan folyékony. Ezután három órára ismét félretesszük. Felforrósítjuk a serpenyőt, merünk egy merőkanálnyit, és a tésztát vékony rétegben, óvatosan, körkörösén a forró serpenyőbe csurgatjuk. megsütjük. A sütés utolsó percére letakarjuk a serpenyőt, így kapunk puha aljú és lyukacsos tetejű kenyeret.

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

A színvonalas idősothon képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség, önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok országszerte,
- » a szabadidő hasznos eltöltésének sokszínűsége közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének lehetősége.

Jöjjön, nézzen be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A fenyőfa marketingcélú hozzájárulása a jogosultak előzetesen írásbeli nyilatkozatukkal hozzájárulnak.

